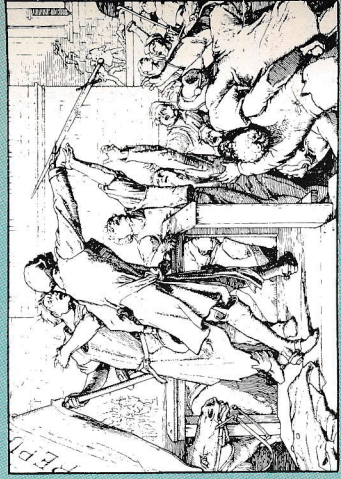

Alfred Rethel

Walter Crane
Var stod Maxim Gorkij?
om Göran Palms »Vintersaga»
Jean-Paul Sartre
dikter av Dag Skogheim

FÖRROCHNU

TIDSKRIFT FÖR EN FOLKETS KULTUR NR 3 1986. PRIS 35 KR

FÖRROCHNU

Tidskrift för en folkets kultur

Adress: Box 9001, 126 09 Hägersten

Styrelse:

Gun Kessle, ordförande
Tomy Gustavsson, ansv. utg.
Anette Sandström, kassör
Ulla-Britt Antman
Jan-Olof Erlandsson
Gunilla Karlsson
Per-Olov Käll
Anne Lidén
Mats Miljand
Margareta Zetterström
Håkan Ågren
Kent Begler
Ann-Karin Lennartsson

Telefon: 08 - 19 13 58
Mottagning: måndagar 18 — 20
Postgiro: 35 60 72 — 9
Bankgiro: 324 — 1262

Förr och Nu ägs av föreningen med samma namn.

Föreningens paroller är:

● FÖR EN FOLKETS KULTUR

● FÖR EN FOLKETS HISTORIA

● FÖRSVAR FÖR YTTRANDE-

STÖDPRENUMERATION: 150:-/4 nr

Medlemskap: 100:-

Årsavgift: 100:-

FÖRROCHNU begär inte pengar av stat eller kommun. Våra inkomster kommer från medlemmar och andra läsare; medlemsavgifter, gåvor och prenumerationer. Vi i FÖRROCHNU utför själva ett frivilligt föreningsarbete ända från redaktion till distribution. Detta visar att det frivilliga bildningsarbetet och den gamla folkrörelsetraditionen fortfarande är en demokratisk möjlighet. Man kan stå på egna ben!

Om Du tycker att tidningen är bra och om Du vill att den skall fortsätta att utvecklas ge då gärna en gåva men helst en eller fler prenumerationer!

Om Du bor i Stockholmstrakten ring oss då måndagar 18 — 20 och kom sedan upp för att delta i arbetet. Det finns mycket att göra.

Styrelsen

Innehåll

Mats Miljand. Ledare

Maxim Gorkij. Obekväma tankar

Rose-Marie Svartz. Var stod Maxim Gorkij?

Dag Skogheim. Dikter

Per-Olov Käll. Göran Palms vintersaga

Jan Myrdal. Walter Crane

Walter Crane. Socialismen och individernas fria utveckling

Jan Myrdal. En annan dödsdans

Torbjörn Lundgren. Den 5 april — möte i tunnelbanan, novell

Grisen i magen

Jean-Paul Sartre. Tystnadens republik

Margareta Zetterström. Sartre i Sverige

Svante Svensson. Ett svar från det tjugonde århundradet

Marie-Louise Persson. Karen Blixen

Bokanmälningar

Omslag. *Döden som mordängel*. Kolerabild 1847.

En dödsdans av år 1848. Väggtidning utgiven år 1849 av Brockhaus i Leipzig.

4
5
6
10
20
28
34
36
44
48
50
52
59
64
66

Guano, herr minister!

Ej finnes ett vackrare ord på vår jord än ordet kultur. Ur dess rika mylla växa de tusen och åter tusen sköna blomster, med vilka vi fägnar oss och trösta oss. Den ger anden lyftning, själen dess syftning och hjärtat dess välbehövliga snyftning. Den klär vår längtan i lämplig skrud och den genljuder av de inighetens sukar som förklätt till profitiabel förtröstan.

Vi sjunger alla dess lov. I kyrkor, ämbetsverk, allmänliga korporationer och näringsliv. Salvsefullt, med lätt darrande röst, sjunger vi med långt utdraget *uuu* i andra stavelser, så som man sjöng *ööö* i Rörelsen, på den tiden en sådan fanns. Det är en bön om själsligt djup och höjda aktiekurser när det välstånd som skall fördelas fått allt beskare smak.

Vad vi uppnått under senare tid är stort och mäktigt. Under flera hundra år har vi vant oss vid författaren i ämbetet och dennes kollegor, hovpoeten, hovmälaren, hovkompositören och alla hovsångarna, som gjort vällyd av statsnyttan framför potentiella kinkulisserna. Nu har vi haft den oförställda glädjen att få uppleva en epokgörande innovation.

Sedan samhället påtagit sig kulturansvaret har det fria föreningslivet onödiggjorts och den ideellt grundade mötesverksamheten lagts ner. Istället genomför myndigheter och intresseorganisationer kurser, konferenser och mässor där *varje deltagare får betalt för sin närvaro*.

Det är nu länge sedan vi skrämdes av revolverande debattörer som utförde sina piruetter på tjänstetid. Idag gläds vi åt att debattinläggen skrivs på tjänsterummen under arbetstid. På det sättet skaffar sig reformatorerna en tacksamhetskredit hos oss, som vi kan kräva tillbaka i form av en viss grundläggande samhällsbevarande lojalitet. Det är ett system som har fungerat mycket klanderfritt. Man håller föredrag i tjänsten, deltagar i konferenser och seminarier i ämbetet med vikarie, traktamente och fast be-

fordringgång. Här finns varken incitament, tid eller plats för fria opinioner. *Opinionen är förstatligad och förlagd till tjänstetid*. Här gives inget utrymme för privata emotioner, som kan vara både pinsamma och obehagliga, blott för organiserade intressen och pensionsgrundande lidelser av den typ som vårt modärna korporativa samhälle erkänt.

Vi har helt enkelt lyckats förvandla mötesdeltagandet till ett tjänstedliggande och publiken till ämbetsutövare och det är i sanning en stor glädje att få uppleva detta språng i kulturutvecklingen.

Kultur är för tanken vad knäckebröd är för tänderna. Det minskar risken för förstoppning samtidigt som det befriar individen från tyngande balast. Det finns så många sorters kultur att förmedla till var och en. För enskilt bruk har vi t ex den inväntade akademimedicinen. För de kollektivt sinnade har vi gemenskapstuggad massmarknadskultur i två varianter; en finare, godkänd av kulturrådet och statsunderstödd och en fulare, erkänd av konsumenterna men sponsrad av det privata och därför mest att beteckna som en reminiscens från det förgångna, som vi kanske måste lagstifta mot om icke självsaneringen går tillräckligt fort.

Låt mig slutligen få peka på ett allvarligt problem som allt mer desperat har framförts av våra arkivarier och trycksaksmagasinsföreståndare. På grund av dåligt fungerande distribution i kombination med svag efterfrågeutveckling har den samhällsberande kulturen fått svårt att nå ut. Krisen mer synbarliga uttryck utgöres av de formiga berg av trycksaker, dvs framförallt s k böcker, som tornar upp sig i våra undermåligt underhållna lagerlokaler. Där har uppstått mögelkulturer, som om uttrycket tillåtes, herr minister, luktar guano. Guano, herr minister! Och vad värre är: Lukten sprider sig över landet. Jag tror att vi här står inför ett problem som vi icke på sedvanligt sätt kan vrida om näsan på!

*Vid protokollet
Mats Miljand*

Obekväma tankar

Nr 89 (304) 14 maj (1) 1918

av Maxim Gorkij

□ Sovjetregimen har återigen täppt till munnen på några tidningar som har visat en fientlig inställning till den. Det tjänar ingenting till att påpeka att det är ovärdigt att använda en sådan metod mot sina fiender. Det tjänar inte heller någonting till att påminna om att rättskaffens människor på tsartiden alla var övenens om att det var simpelt att utfärda förbud för tidningar, det tjänade inte något till. Allt sådant är lönlöst, eftersom begreppen hederlighet och oohederlighet helt klart ligger utanför maktbarnarnas intressen och kompetens att bedöma. Det är däraktiga maktbarnare som tror att de ska kunna bygga upp ett nytt statskick på den gamla statens grundvalar, på godtyckets och våldets grundvalar.

Här har vi nu några nya påhitt, som förresten inte är nya och som tillkommit genom att de kloka kommissarierna hittat på ett nytt sätt att agera inom politiken.

Genom att förvägra vissa organ rätten att utöva kritik, som är obehaglig för de styrande, uppnår de styrande i alla fall inte sitt mål utan förvärrar bara läget och ökar genom det här småaktiga agerandet den fientliga inställningen till herrar kommissarier och till revolutionen.

Herrar kommissarier utfärdar dräpdrag utan att skilja på vem som är motståndare enbart till deras vansinniga handlande och vem som rent principiellt är fiende till revolutionen överhuvudtaget. I det de tar strupgrepp på de förra försvagar de den revolutionära demokratins röst, arbetarens och sanningens röst. När de täpper till munnen på de senare skapar de martyrer bland dem som är motståndare till demokratin.

Genom regimen handlande får den växande reaktionen en martyrskapets gloria

över sig, den får nytt tillskott av energi och får förevändning att rättfärdiga sig även för ett framtida gement handlande, ett handlande som inte bara går ut över hela deokratin som sådan utan som i första hand riktar sig mot arbetarklassen. Arbetarklassen blir den som först får betala för det, och den kommer att få betala mer än någon annan för ledarnas dumheter och misstag.

Herrar kommissarier vinner ingenting på att undertrycka yttrandefriheten utan tillfogar tvärtom revolutionens sak oerhörd skada.

Varför är de så rädda och varför är de så fega? Realpolitiker som de är och i stånd till, som man kan förmoda, att rätt bedöma betydelsen av de krafter som är förutsättningen för livets skapande, tror de verkligen att de genom yttre mekaniska medel kan upphäva ordets makt? Folk med erfarenhet från underjordisk verksamhet måtte väl veta att det förbudna ordet har en speciell slagkraft.

Och så till slut: har de verkligen till den grad förlorat tron på sig själva, att de kan skrämmas av en motståndare som talar öppet så det hörs vida omkring? Och nu försöker de åtminstone delvis täppa till munnen på honom!

Människor som man förföljer för en idé, även om det så skulle vara en reaktionär idé, får alltid något visst ådelt skimmer över sig och väcker sympati.

För in yttrandefriheten igen, yttrandefrihet i dess högsta form, för när motståndarna pratar på, tappar de kontrollen till slut och säger dumheter, och det kan bli till stor nytta!

(Övers. Karin Pontoppidan-Sjöwall, *Obekväma tankar om oktoberrevolutionen*, LiberFörlag 1983) ●

Var stod Maxim Gorkij?

□ Var stod författaren Maxim Gorkij? Den frågan tar Rose-Marie Svartz här upp till diskussion. Hon menar att Gorkij är en paradoxernas man. »På samma sätt som exilen skyddade honom från risken att komma i allvarlig konfrontation med bolsjevikerna, skyddade ett utåt sett väl bibehållet po-keransikte honom från allvarliga påföljder under Stalins terror.»

Tiden far inte alltid väl fram med kulturpersonligheter. Bristen på dokumentära bevis gör att diskussionen om deras rätta politiska och ideologiska hemvist beträffande en del av dem kommer att fortgå i evig tid. Till dessa, i detta avseende, intressanta personligheter hör otvivelaktigt Maxim Gorkij. Dennes balansgång mellan revolutionär socialism och humanism förbryllade samti- tiden, liksom den förbryllade den eftervärld som tagit hans livsöde under närgången skärskådan.

Gorkij hade en kontroversiell position som observatör av överhetens förehavanden. Inte många författare har så aktivt, och i så nära anknytning till det ledande skiktet i landet, medverkat till förändringar av den bestående ordningen som Gorkij.

Det har i alla tider funnits författare som irriterat och verkat pådrivande på samhällsutvecklingen och de har inte undgått att drabbas av sanktioner i olika former. Man behöver bara ta Daniel Defoes öde vid skampålen, med stenar och ruten fisk viltande runt örnen, för att få en tydlig bild av vad som väntade en författare, som inte noga vaktade på sitt ord. Många är de författare som drabbats av censursinstitutionernas maktpålagor med konfiskation, in- ternering eller landsflykt som ofrivilliga följder.

Vanligtvis har dock författarna tvingats till en anpasslighet, som menligt bundit de-

ras djupaste avsikter att påverka förhållan- dena i det samhälle de levte i. Den betydelse detta haft på de litterära kvaliteterna kan man bara gissa sig till. Uppfinningarna har varit många att få tankarna framställda i tryck trots censuren. Det förhållandet har troligen påverkat författarens skaparför- måga, men också givit upphov till mycket av det bästa som skrivits.

I vår tid kan man genom skeendena i Östeuropa bevitna konsekvenserna av att en kommunistisk maktstruktur framtagit författarna rätten att fritt utöva sina förfat- tarskap. Redan vid 1900-talets början kan man i samband med den ryska revolutionen finna författare som föruter konsekven- serna av den totalitära makten förödande inverkan på litteraturen och författarnas villkor. Yttrandefriheten förblev inskränkt efter revolutionen. Inskränkningarna blev dock annorlunda utformade än under tsar- väldets dagar, d v s kritik av det kommu- nistiska systemet fick inte förekomma.

Däremot tog sig den nya fullständiga fri- heten att avslöja brister i det tsaristiska Ryssland uttryck i en litterär riktning, dit Gorkij räknades, och som fick sitt officiella erkännande under Stalin, den sociala realis- men.

Maxim Gorkij tillhör de mer märkliga författarödena. Han blev något av en para- dox med sitt intima, men periodvis ifråga- satta, samröre med de ryska bolsjevikerna både före och efter revolutionen. Han var den förste egentliga proletära diktaren i Ryssland. Som sådan kom han att bära fram revolutionära socialistiska budskap, vilket tacksamt mottogs av revolutionens förgrundsgestalter, framförallt Lenin.

Gorkij var i politiskt avseende en strid- bar gestalt — förutom sina rent litterära kvaliteter, som utmärktes av en vardagsnä- ra, ofta råbarkad och hänsynslös prosa om livet bland bönder, vagabonder och tvivel-

av Rose-Marie Svartz

aktiga existenser ute på den ryska landsbyg- den. Han var egentligen hemmahörig i me- delklassen, men blev tidigt föräldralös och tvungen att försörja sig genom olika tillfäl- lig arbeten som grävare, ikonmålare, häst- uppfödare etc, vilket han berättat om i sina memoarböcker, *Min barndom*, *Min ung- dom*, *Ute i världen* och *Mina universitet*.

Gorkij kom tidigt under sina vandringsår att ansluta sig till hemliga revolutionära rö- relser. Men först när han startade tidningen *Det nya livet* (Novaja Zjizn) och i sina böc- ker *Stormfågeln* och *En mor* tydligt berör- de den revolutionära rörelsen i landet — och därmed avslöjade sin politiska hemma- hörighet — blev han uppmärksammas av myndigheterna. Han blev föremål för flera ingripanden från tsarens polis och såg sig tvungen att, liksom Lenin, gå i exil. Båda fortsatte sina revolutionära aktiviteter ge- nom att driva skolverksamhet för utvalda arbetare, Gorkij på Capri och Lenin i Pa- ris.

Snart blottades en ideologisk skiljelinje, som i en inte alltför avlägsen framtid skulle ge upphov till en schism dem emellan. Gor- kij var nämligen av den övertygelsen att re- ligion borde ingå i studierna medan Lenin med sin uttrerade materialism redan tagit avstånd från religionen. Lenin kom i fort- sättningen att intervensera så lyckligt i Gor- kijs arbete att alla dennes elever övergav honom och flyttade till Paris. Vänskapen återupprättades emellertid igen på Capri och tillsammans återupptog de sedan det revolutionära arbetet i hemlandet.

Efter revolutionen stod Gorkij på så god fot med Lenin att han blev tilldelad en posi- tion som handläggare av kulturfrågor. Det ledde till att han kunde utnyttja sin omvitt- nade humanism och medkänsla med de in- tellektuella för att hjälpa sådana som berö- vats sin ställning och tidigare livsvillkor. Många var de som flydde till Gorkij undan

exekutionspatrullernas gevärskulor. Hans långt drivna försök att finna fredliga lös- ningar i motsats till Lenins brutala revolutionära metoder, ledde till att Lenin rekommenderade honom att söka vård för sin tuberkulos utomlands.

Visst var Gorkij införstådd med de för- ändringar som gjordes för att skapa en ny samhällsordning — han hade ju varit med om att driva fram dem. Men han kunde in- te förlika sig med de sätt som förändringar- na genomfördes på. Hans arbete med att rädda ovärderliga konstskatter och klassisk rysk litteratur undan härjningarna avbröts genom den nya exilen. Lenin drog dock en lättadens suck över att ha lyckats undan- röja en obekväm, som stod hindrande i vä- gen för den totalitära materialismens intåg i landet. Inte förrän efter sju år skulle Gorkij återvända. Han led av hemlängtan men närde förmodligen sedan länge också en önskan att skaffa sig en aktad ställning i den ryska historien. Lenin var nu död och Stalin vid makten.

Vad hände med den forne modererade revolutionären, när han nu välkomnades med öppna armar, palats, bilar, tjänare och privatsekreterare? Kunde verkligen hans längtan efter de sina och hans fåfänga önskan att få spela en sista glansfylld roll i den ryska historien ha tagit överhand över hans hedervärda moraliska ideal och få ho- nom att gå upp i ett system, som tycktes gö- ra allt för att omkullasta dessa ideal? Hur lyhörd hade han egentligen varit, kan man fråga sig, för de signaler som inte kunde ha undgått honom i Europa, om att en despot var i antågande, som skulle överträffa Le- nin?

Gorkij kan inte ha varit helt naiv i detta sammanhang. Sannolikt kom den hängivna och totala anslutningen till socialismens idé och den växande kritiken mot det demoral-iserade, av krass vinningslystnad dominerade Europa, att spela en avgörande roll för

hans beslut att resa hem. Hyllningarna och det av Stalin väl iscensatta »köpet», som han godvilligt och utan protester fogade sig i, var bara ett bevis på att det i det framväxande systemet fanns ett kulturellt tomrum som Gorkij, med sitt proletära förflutna, på ett idealiskt sätt förutsågs fylla. Han måste ha uppenbarat sig i det rätta ögonblicket, då en andlig uppslutning kring de socialistiska tankegångarna skulle ta litterär form. Inget talade för annat än att han var den självklara representanten för den sociala realismen, som andligt skulle klavbinda den litterära traditionen i Sovjetunionen för all framtid.

Ändå kan man fortsätta att fråga sig vad den nyblivne 60-åringen hade för planer.

Vilka överväganden fick honom att överge sina tidigare hyllade moraliska principer? Vad hade hänt? Hur kunde han blundande åse utrensningarna? Eller det privilegiesamhälle som växte upp inför en ovetande allmänhet under förevändning att allt skedde till proletarietets fromma?

Förhållandet till Stalin blev trots allt aldrig riktigt bra. Det påstod Melker Johnsson, som skrivit en förtjänstfull och sakligt underbyggd inledning till Gorkij-antologin *Obekväma tankar om oktoberrevolutionen* (LiberFörlag 1983). Johnssons bok bidrar verkligen på väsentliga punkter med fakta och ger en, vill man hoppas, »rättvisande» bild av förhållandet mellan Gorkij och Stalin. Man förvänas emellertid över att uttalanden av dessa två, om varandra, i så liten utsträckning finns bevarade. Det bidrar till att relationen mellan dem framträder dimhöljt dunkel, alla analyser till trots. Och det lär så förbli, eftersom allt historiskt material som ryssarna ger tillgång till, vid det här laget är genomgången. Däröfver vittnar vältagligt den vidhängande notapparaten till Johnssons bok.

Icke förty skall Gorkij ha varnat för »kollektivismen», »partibossarnas parasitism» och »kommunismens förborgerligande». Inte heller var han omedveten om »den förnedrande verkligheten bakom den revolutionära propagandan». Redan under

Lenin var han den förste att beklaga att yttrandefriheten inskränkts. Den moraliska strid som utspelades i hans inre, får man endast vaga bevis på under dessa hans sista år — eftersom det nu självfallet kunde ha kostat honom livet att avslöja något av de tankar han redan under revolutionsåren givit uttryck för i *Novaja Zjizn*, och som konfiskerats under Lenins tid.

Mycket tyder dock på att han inte övergivit sina ideal och att hans inställning, även under Stalintiden, torde ha varit i överensstämmelse med vad han skrev i en av sina obekväma artiklar 1918: »Tillåt mig då att säga er, mödrar, att ondskan och hatet är dåliga barnmorskor» — syftande på Moder Ryssland.

På samma sätt som exilen skyddade honom från risken att komma i allvarlig konfrontation med bolsjevikerna, skyddade ett utåt sett väl bibehållet poleransikte honom från allvarliga påföljder under Stalins terror. *Stormfågeln*s författare hade förutsett en storm, men han anade inte att utvecklingen skulle ta sig sådana vägar, som den gjorde under Lenin och Stalin. Likväl är det förvånande hur han vid sitt väl förberedda besök vid bygget av Vitahavskanalen, kort efter hemkomsten, kunde åse korrektionslägrets plågsamma realiteter utan att med en min röja vad han tänkte som humanist. Det har givit hans sena vedersakare Soljenitsyns anledning att komma med sylviga anmärkningar. Men det gavs självfallet inte Gorkij möjlighet att komma med kritik. Vad man väntade sig av honom var att han skulle berömma och hängivet godta den »nya» Sovjetmetoden att tillrättföra socialt avvikande — vilket naturligtvis skall uppfattas som politiskt kontroversiella — och kriminella, genom att sätta dem i arbete.

Många var de som ställt sitt hopp till Gorkij som räddaren och frälsaren när han återvände hem. Många bland dem önskade att Gorkij skulle ge sig ut på tuffen så att han med egna ögon skulle få se verkligheten bakom de så flitigt förekommande propagandafaserna om kommunismens för-

träfflighet. Men det var för mycket begärt av en redan sjuk och åldrig Gorkij. På nära håll kunde han dock bevittna konsekvenserna av tvångskollektiviseringen, som han ansåg mer än allt annat hade bidragit till det elände som fanns runt omkring honom.

Hur väl fogades inte Gorkij in i Stalins planer att med hjälp av Gorkijs berömmelse i väst förskaffa sig ett fläckfritt och respektat rykte utomlands! Längre bidrog Gorkij, beklagligt nog, genom sina kontakter till att upprätthålla den ryska modellens och Stalins oförvitlighet och anseende för en aningslös författarkrets i väst.

Gorkij hade redan vid ankomsten till Ryssland efter sin andra exil den mest betydelsefulla litterära produktionen bakom sig. Men i sina skådespel, mot slutet av sitt liv, vågade han återgå till att hylla det goda seger mot det onda med uppmaningen att »med livet som insats kämpa för etiska värden». Detta kom till uttryck i skådespelet *Zykov* (syftande på Gorkijs verkliga namn Peshkov), som skrevs under hans sista år i livet. Verket är det yttersta beviset på att hans moraliska patos fortfarande brann outhämligt i honom och att han därmed åter var inne på farliga vägar.

I en annan pjäs mindre än ett år före sin död, *De sista*, framstälde han allegoriskt och i kristen anda idealisterna som kämpade för en mänskligare revolution. Pjäsen blev en manifestation av den kulminerande vanmakt Gorkij kände inför Stalins godtyckliga maktutövning, som inte på något sätt motsvarade Gorkijs föreställningar om en socialism med bl a allmänna val.

I pjäsen *De sista* säger fadern: »Vi är offer för denna fruktansvärda tid, dess andra förgiftar allt, förstör allt. . .» Med dessa ord var Gorkij definitivt på väg bort från diktatorn och i sin sista bevarade notering, det sista slaget, hyste han redan ganska väl grundade misstankar om sitt tillkommande öde, en för omvärlden mystifierande död. De giftrationaler, som säkerhetschefen Jagoda ett halvt år efter Gorkijs död erkände att han bjudit Gorkij på, försäkrade både Gorkijs och hans två sjukvårdares död. Det

påstås t o m ha gjorts obduktioner av de tre där giften spårats, men obduktionsprotokollen förstördes, enligt Melker Johnsson. Jagoda agerade, kan man med fog misstänka, i enlighet med Stalins önskemål, och med stor diskretion, vilket gett upphov till en flora av gissningar om de egentliga omständigheterna kring Gorkijs död. Därför har eftervärlden inte alltid förstått eller helt och fullt övertygats om att Stalin verkligen låg bakom. Detta har bidragit till att Gorkijs förhållande till Stalin heller inte till alla delar blivit rättvisande belyst och tolkat. Speciellt inte i Sovjetunionen och i kommunistvänlig kretsar, där man fortfarande hemlighåller det rätta förhållandet. Den utredning som Melker Johnsson gjort förefaller med andra ord sannolik.

Diskussionen och värderingen av Gorkijs andliga resning och moraliska halt i förhållande till Stalin kommer att fortgå. Han kan dock aldrig beskylldas för att i sitt författarskap från tidpunkten för hemkomsten 1928 till sin död 1936 ha lovprisat Stalin, vare sig som person eller politiker. Inte ens när han måste ha insett att Stalin nog hade sina ögon på honom. *Vitahavsboken*, som kom ut strax efter hemkomsten, och besöket där, utgör i detta avseende ett undantag. Men därefter författade Gorkij inget som skulle kunna läggas honom till last.

Sannolikt var det detta, tillika med hans återgång till de forna idealen och det faktum att han aldrig smickrade Stalins mångomvittnade fåfänga, som gjorde Gorkijs situation ohållbar. Ett annat författaröde från samma tid ger anledning att tänka i de banorna. Alexej Tolstoj, som tillhörde den kända ätten Tolstoj, och som är okänd i väst på grund av sina diskutabla litterära kvaliteter och sitt intima samförhållande med Stalin i Sovjetunionen, förhållande de Stalin i allegorisk form. Detta tilltalade Stalin så att han renderade Tolstoj Stalins pris på 100 000 rubel och gjorde honom till en centralgestalt i den dåvarande sovjetiska litterära världen. Tolstoj dog en nattlig död 1945, upphöjd och hedrad med all upptänklighet lyx och välmåga. ●

Dikter

av Dag Skogheim

Sammenfatning

Jeg tror på Gud og synden
På lyset fra kjetterbålene
På livets hjertelige angst
På virkningen av søvndyssende forkynnelse
På åndelig sjelemord
Og alle forkrøplede tenkeevner

Jeg tror på moralen i regnskapsbøkene
På filosofien om kredit og debet
På arbeidstid, innkjøpstid, vedlikeholdstid, nytetid
På alle tøyelige moralbegreper
På alt som binder og kontrollerer mine tanker
Og gir mitt liv overskudd

Jeg tror på den bestående uorden
På hatet, drapet, ustraffet urett
På alle sinnrike mordinstitusjoner
Jeg er beredt til nårsomhelst
Å sette andre forrest i ildlinjen
For alt hva jeg tror på

Jeg tror på slitet i døgnets treskeverk
På menneskelig fornedrelse
På åndelig stumhet og sløvhet
På intetsigende bagateller
På rygger som mykes og bøyes
For alltid å være krum

I dag fant jeg en gammel tanke

I dag fant jeg en gammel tanke
i den knudrete barken
i de hårde knutene på en gammel hagtorn
nesten gjemt mellom forgjengelig løvverk
spisse torner og myriader av insekter
. en gammel tanke — fast i veden
smidige, herdede tankeevolusjoner
som strenge meandre over tomme flater

I dag fant jeg en gammel tanke
under jetflyends glissando på sommerhimmelen
skrattande larm fra TV-rutene
(den aller siste timens informasjoner
hele bunten av losaktig sammensatte bagateller)
. en gammel tanke:
DET ER DU SOM LEVER
OG HOLDER ALT IHOP!

I dag fant jeg en gammel tanke
selvskimrende, dirrende
sto den ruvende i det tunge tusmørket
ouvende i vinden og
duftende av sommerens frodige flora
potent, bydende. . . . DET ER DU
SOM LEVER
OG HOLDER ALT IHOP!

I dag fant jeg en gammel tanke
som en mektig travers over
døgnets mumlende profeter, geskjeftige
små, gnieraktige mennesker
messende sin golde konkurranseideologi med
hese, rustne stemmer skriker om friheter
til hvasomhelst
om fritt fram for alle griske sjakaler

I dag fant jeg en gammel tanke
en stige for gleden, livshungeren
rakt mot takåsen og himmelvelvet
for å sette dristige mål inn i framtiden
en medsvingning i det tidløse
med jordens folk i hardt arbeid for å hjelpe livet
til mening, til fryktløst å torde tolke forgangenheten
og ansiktene åpne mot morgendagen

I dag fant jeg en gammel tanke
gjennomskinnnet av himmelens lys, av stjernene
av menneskenes mørke pulsslag og heftige pust
gjennom natten og kjærligheten — utholdenhetens vold-
somme krav:
DET ER DU SOM HOLDER UT
LIVETS SLITSOMME VAKT
SOM GENERØST DELER DIN FLASKE; DITT BRÖD
MED HVER EN UTHENGTT USLING; DIN SÖSTER OG
BROR

Idag fant jeg en gammel tanke
trass, kamp gjennom seklene
på uten til oppgjør, til opprør mor jordens usle
jenkere, matadorer i krigsstyr og lammende pengerenter
blyloddene om halsen, mugne avfallsplasser, stinkende
. plikten till oppgjør, til opprør
en trassig Michael Kohlhaas mot heslig urett
mot oss, mot jorden og drømmene

I dag fant jeg en gammel tanke
nesten gjemt av forgjengelig løvverk
spisse torner, myriader av insekter
spilte den seg vakkert ut mot sommerens sølvblå
skyer. en gammel tanke, livets solfylte
døråpning mot høst, mot vinter, duvet i vinden
DET ER DU SOM LEVER
OG HOLDER ALT IHOP!

.

Verden gjentar seg

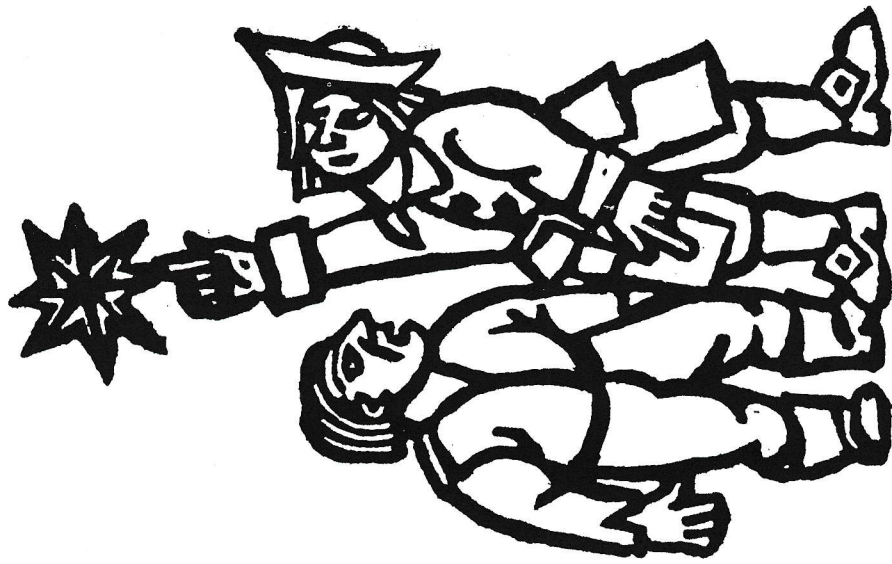
Verden gjentar seg hver dag
spennende svingninger på børsen
aksjekursene steilt oppover og optimisme
for de kjøpekraftige behov
børsene registrerer nye interessante investeringer
lovende brønner av gass, olje på sokkelen
oljeglatter verdier mellom hendene
gigantiske tall som gnistrer i øynene
milliarder, milliarder — men vi makter ikke telle
tall skapt for det subtile finansliv
abstraksjoner i finansinstitusjonene
men pokkstein i våre hjerter

Verden gjentar seg hver dag
plutselige kursfall uten ende
sjokk og angst for morgendagene
ingen ferie på Florida Beach
drømmene punktert, molestert, drømmene om
å stå der og glise
store penger mellom fingrene
drømmen om å telles med blant dem
med fast plass på jordens beste gressganger
telles blant dem som alltid ligger
et hestehode foran i konkurranzen
i konkurranzen

Verden gjentar seg hver dag
dypfryste følelser, kjøppe og muntre meldinger
fem ulykker på E6 — forretninger opp
hele døgnet —

Margaret Thatcher tynner fagbevegelsen —
service av høyeste klasse
en veldig berikelse for våre livsmuligheter
juice, whisky, bon-bon når vi lyster
fanfare for vakre mennesker ja
særdeles vakre mennesker på marsjen mot
stadig mer fiffige friheter i Schlaraaffenland
propper i ørene, slør for øynene, vel kvalifisert
for tusen bagateller og evige gjentagelser

Verden er NY hver dag
solen stiger over Afganistans partisaner
over kvinnene i Manilas stinkende slum
og Thailands bordeller
livets u-brukte muligheter og vakreste drømmer
synker over ferske graver i Durban og Johannesburg
over mødrene på Mai-Plassen
over jordens forrådt og herjede menneskemasser
der språket ligger rett på leppene og tenner dikt
ildkuler av trass — vardøger over verden
vardøger for opprørets kjempelavine
over urettens heslige heng

10.juli

10.juli er en merkedag
i hele Norden
på denne dag forlangte tradisjonen.
Nå skal graset slås
arbeid for alle hender!
10.juli er en merkedag.

10.juli er en merkedag
 Over min barndoms stad i nord
 på 65,5 grader nordlig bredde
 står solen opp klokken 1.48
 dypper gylden honning over fjellrekkene
 mot øst i det hildrende Sveriges land og rike
 stiger voldsomt mot en uendelig lang arbeidsdag
 gjør en grandios verdensparade
 og siger i hav derute
 ved min barndoms stad i nord
 på 65,5 graders nordlig bredde

65.5 grader nordlig bredde
 beliggenheten presist bestemt i året 1769 da
 den østerrikske jesuiterpater Maximilian Hell,
 den berømte astronom, lederen
 for det berømte Universitetsobservatoriet
 i Wien — på reise gjennom Nordens utbygder —
 presist bestemte beliggenheten
 en berømt vitenskapsmann fra sentret i Europa måtte til
 for presist å bestemme beliggenheten for min barndoms stad
 i nord
 65,5 grader nordlig bredde

Mine forfedre var analfabeter
 uten å vite det minste om
 Europas glimrende vitenskaper
 eller
 det store observatoriet i Wien
 eller
 at en berømt jesuiterpater var på
 oppdagelsesferd
 i Nordens fjerne utbygder
 målte, tegnet menneskene, kuftekleddes vesener,
 primitive betraktet fra Europas sentra
 selv presten Jens Herstad
 i min barndoms stad
 ante intet om presis geografisk
 beliggenhet
 matematikk og sinnrike instrumenter
 og mine forfedre

langt, uendelig langt fra Europas sentra
 hadde påtrengende andre oppgaver
 holdt livet gående
 syklus som bydende ekko fra generasjon till generasjon
 og kraftig tak i livet
 latter, fest og kommers under solen og stjernene
 og døden som ytterste flik på regnbuen
 nederste lag i atmosfæren

Folkene i min barndoms stad
 var analfabeter
 men kjente presis til livets merkedager
 når gras, korn skulle skjæres
 og tiden var moden for de store arbeid

Folkene i min barndoms stad
 var analfabeter
 visste ikke om Europas glimrende vitenskaper
 men maktet holde livet flott gående
 latter, fest og kommers under solen og stjernene
 og døden som ytterste flik på regnbuen
 mens vissheten om å beherske livet, arbeidet, merkedagene
 økte vitaliteten og holdt herlig rede på
 drømmene og stjernene

10.juli er en merkedag
 mot en livshungrig framtid

Dag Skogheim är född på Helgelandskus-
 ten i Nordland 1928. Han fick sitt litterära
 genombrott med romanerna *Sullis* (1980)
 och *Café Iris* (1982). Svenolov Ehrén har
 gjort omslagen till flera av Skogheims böc-
 ker. ●

Göran Palms svenska vintersaga

av Per-Olov Käll

□ Göran Palms långa diktcykel *Sverige en vintersaga* diskuteras av Per-Olov Käll. Han menar att Palm förnyat den svenska lyriken på ett originellt, delvis storartat sätt.

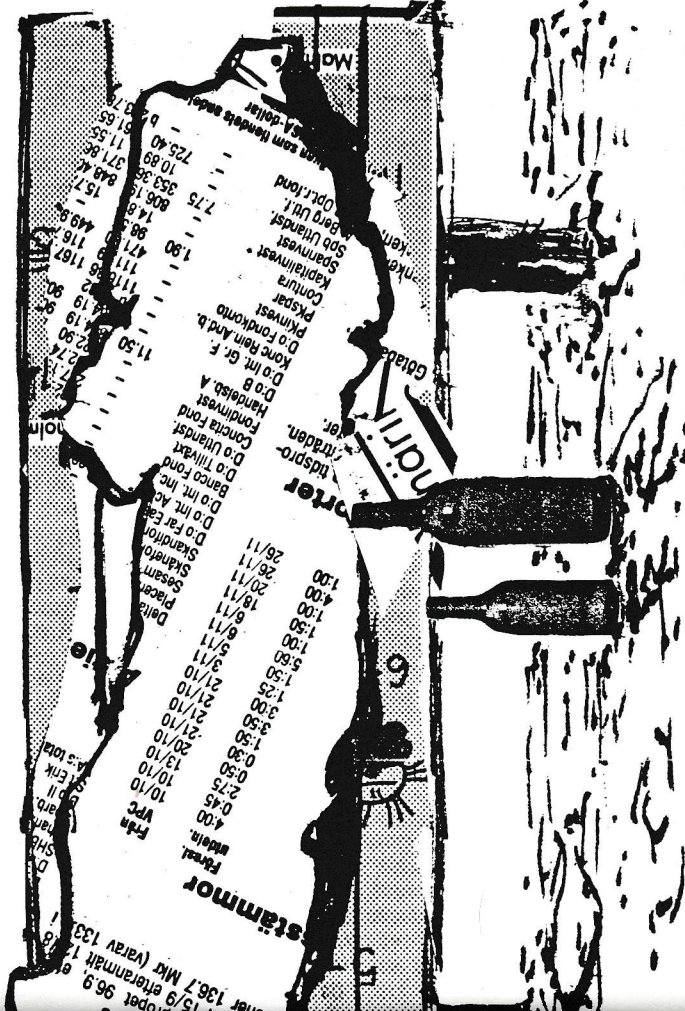
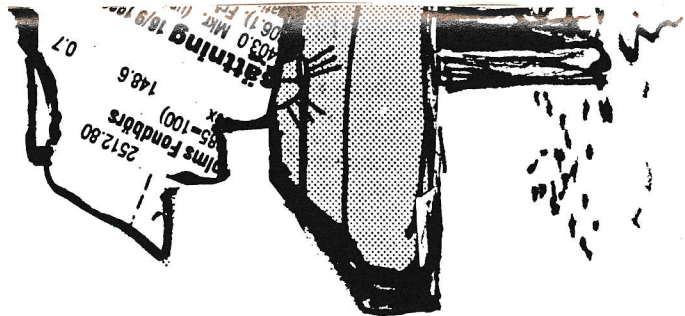
Hösten 1984 utgav Göran Palm sin stora diktcykel *Sverige en vintersaga*. Jag hade vissa planer på att skaffa mig boken då, men glömde bort den för annan lektyr. Denna vinter har emellertid Författarförbundet påpassligt gett ut diktkvartetten i pöcket; ett för att tala vinterspråk lika gott som prisvärt initiativ. För endast drygt tre tiotus har det blivit möjligt att följa Palm i hans vandring genom Sverige förr och nu.

Med sin vintriga sverigesaga har Göran Palm, den gissningen vågar jag mig på, skapat ett verk av bestående betydelse i vår svenska lyrik. För att uttrycka det så rakt och opoetiskt som möjligt har Palm förmått skriva ett antal dikter, vilka bitvis är så bra, bitande och roliga — ja, i några fall också mästerliga — att hans bok blir till en läsupplevelse. Och hur många svenska diktsamlingar kan man säga något sådant om? I stort sett är den svenska lyriken — undantag finns — torftig, inåtvänd, idéfattig och utan temperament.

Ja, visst kan det vara klokt att återvända till Heines *Tyskland, en vintersaga* när man höjer skalpellen för att göra ett långsgående snitt i den nutida svenska samhällskroppen. Operationen hotar nämligen att bli dramatisk. Patienten lider av inre blödnings-

Palms idé att i blankversens form ge en bild av livet i det nutida och historiska Sveriget tycker jag är påtagligt originell och relevant, sultat effektivt. Naturligtvis har han haft förebilder. Själva redovisar han Heine: Det brukar vara tyska skulder som berättar vintersagor om sitt hemland. Med mord i blicken och på rimmad vers.

År 1843 begav sig poeten Heinrich Heine hem till Tyskland, ett avbrott i hans långa franska landsflykt.

Ill. Ann-Katrin Lennartsson

gar. Och även om det Tyskland till vilket Heine återvände var mycket olik vårt moderna Sverige, (Tyska förbundet bestod av över trettio monarkier och s k fria riksstäder), så är en hel del i tradition och språk gemensamt. Heine såg och gisslade en nation av junkrar, ämbetsmän och preussisk militär:

I Aachen hundarna ligga i rad
och dö av ledsnad på gatan
och tiggas: »O, främling, ge oss en spark,
vi har tråkigt av bara satan.»

I Aachen, den hålan, drev jag omkring
en timme — en timme för mycket.
Såg åter preussisk militär.
Har inte just ändrat tycket.

(Övers. av Hjalmar Söderberg)

I mitt gymnasieexemplar av Fänrik Ståls sägner, för att nu nämna en annan stor

diktcykel, förekom i förordet ett konstigt påpekande. (Tydligt »glömde» jag att lämna igen boken, eftersom jag fortfarande har den kvar.) Den anonyme men faktakunnige författaren menade att Fänrik Ståls sägner sakna föregångare i litteraturen. Det har framställts olika meningar om varifrån Runeberg fått uppslaget till denna diktcykel. Troligen har tanken länge legat och grott hos honom.

Men det vore också egendomligt om det förhöll sig på annat sätt. FSS (*Fänrik Ståls sägner*) skakar ingen fram ur manchetten på en kafferast! Men den som är i stånd att skriva FSS har säkert också fantasi nog att komma på själva idén. Därtill är det ett såreget påstående att Runeberg skulle ha saknat förebilder. Stora diktcyklar uppbyggda kring ett mer eller mindre utarbetat tema var historiskt sett ingenting alltför ovanligt. Förutom Homeros, Dante, Chaucer och

andra, vilka Runeberg får förmodas ha känt till, så hade han på nordisk botten tillgång till sådant som *Den poetiska Eddan*, Stiernhielms *Herkuless* och Tegnér's *Friijofs saga*. För att nu inte tala om *Fredmans epistlar*. Däremot var Runeberg ingen epigon, en den där skriver av andra, utan en självständigt arbetande konstnär.

Jag kan inte motstå ett citat. Generalen Sandels talade inför Sven Duvas tragiska död och sade:

»Den kulan visste, hur den tog, det måste erkänt bli»,
så talte generalen blott, »den visste mer än vi;
den lät hans panna bli i fred, ty den var klen och arm,
och höll sig till, vad bättre var, hans ädla, tappra barn».

Och dessa ord, de spriddes sen i hären vitt och brett,
och alla tyckte överallt, att Sandels talat rätt.

»Ty visst var tanken», mente man, »hos Duva knapp till mått;

ett dåligt huvud hade han, men hjärtat, det var gott».

I dikten om Sven Duva tangerade Runeberg det studentikosa.

I öppningsdikten i *Palms* vintersaga skildras det nutida Sverige som en luggsliten uteliggare:

Midvinternattens köld är hård. Än sen?
I Sveriges hus går pannorna för högt-ryck.

Även när det är minusgrader ute och nordanvinden viner över taken är det vår välståndsrätt som svenskar att ha det varmt och skönt i våra folkhem,

förtära morgonmålet i pyjamas och middagen i lätta fritidskläder, ta oss en tur i hjulförsedda stugor och lysa upp det mörka vinterland som vi har lyft ur barbariets natt, dricka oss heta när vi kommer hem

och älska nästan utan pålsen på. Araberna ska inte komma här och lära oss vad levnadsstandard är!

Midvinternattens köld är hårdare för Sverige självt, som saknar lägenhet och därför vistas utomhus för jämnan, en uteliggare med veckad rock som har sträckt ut sig på en stenbänk i ishavszonens milda nederkant.

Men denne uteliggare visar sig vid närmare skärskådan vara något bedagad. Här ligger en som har sett bättre dagar! Och hans fall skedde ingalunda i samband med Kreugerkraschen, som han faktiskt tog med jämmod, utan långt senare. Det var på 70-talet, då egendomligheter i skattelagstiftningen gjorde honom till storspelare på börsen, inflationen till en ofantlig spekulant i fastigheter och konst och hans allmänt sviktande ekonomiska omdöme kom honom att satsa hela sitt hopsparade kapital i industrier utan framtid som han på allvar kom på deken. Men inte alldeles ändå, ty:

De ljusa färskinnsvantarna och guldets som glimmar i hans mun, den norska mössan

och silvret som ses puta under rocken, den ännu oförstörda skogen och kreditkortet som skymtar fram bland silvret,

allt tyder på ett ännu rikt förflutet.

En fattig bonddräng som i tusen år fick slita i skyundan, oavsett om det var fredstid eller stormaktstid, vann plötsligt högsta vinsten och fick skörda

vad andra sått i kolonierna.

Två världskrig gav hans malm en hänförd kundkrets och tvang på samma gång rivalerna att tappa blod, så han fick rivstarkt gratis och kunde snabbt med hjälp av stål- och krut-

likvider häva sina torps förtrollning, så att de som i sagan blev till slott.

Och Palm ställer frågan:

Hur ska en svirare som blivit bortskämd med att ha tur förstå att också han en dag kan ramla av sin bänk och gå till botten som Titanic mitt i ruset?

Hans drag är spända, linluggen har grånat

vid tinningarna, ut från ögonvråerna sprider sig ororn som en metastas, men kvar kring munnen finns ett leende,

ett flin från karriärens första morgon, som nyrikt lovar att det ordnar sig, det ordnar sig, det ordnar sig! Har inte den stora langarskulden slutat öka i samma snabba takt som nyss? Ett tidsur tickar, men har hör det inte ticka

Hur det till sist går för vår uteliggande nation låter Palm oss inte veta. Klokt nog, eftersom framtiden ju är ett oskrivet blad. Han avrundar emellertid den långa inledningsdikten med orden:

Vi häckar alla i en nybliven

suputs en gång så magra, trogna famn, och det är vi som med vår törst ser till att hans behov av langare består.

Mycket i den kritik, som Palm för fram mot dagens svenska samhälle, finner jag riktigt. Den bild han ger av utvecklingen är, förutom att han ofta på ett lyckligt sätt förmar ge ord åt den, i stort sett den jag själv har. Han sticker inte under stol med att hans kritik har sin utgångspunkt i en socialistisk övertygelse. Och varför skulle han göra det? Sverige är förvisso ett mycket utpräglad kapitalistiskt samhälle. I dikten *Några frågor* framhåller han:

Nog har vi svängrum i vår marknadsbur,

vi som har bättre demokrater, älvor, granar och fabriköror än de flesta, men när kapitalismen är i kris

och frihet för allt flera blir detsamma som att bli friställd från sitt arbete eller att tvångsbefrias från sin hemtrakt så finns det ju rätt starka skäl att skaka vår egen gallerbur. Men då, just då, förväntas vi istället jubla över att slippa Östeuropas trängre burar och samfällt hata vad vi inte har, fondsocialism, och glömma bort vad vi ju faktiskt har och tyngs av: utlandsskulder, arbetslöshet, börsklipp och inflation. Så utlokaliseras folkets harm och ges en myt att slå sig trött emot.

Vad som är myt eller inte kan naturligtvis diskuteras. Att den ryska kärvheten måste tas på allvar förefaller uppenbart. I den frågan har nog högern rätt. Men samtidigt tycks det lika uppenbart att klippekonomien ställer oss inför risken av ekonomiskt sönderfall. Om de nya och skickliga börsmatadorerna alltmer tilläts ta över scenen under det att de traditionella industrialisterna trängs undan som vadmalsklädda troll kring det svenska gräberget — en utveckling som kanske trots allt inte är sannolik — så hotar detta på ett mycket påtagligt sätt vår frihet. Något som även har påpekats av personer som Tore Browaldh. Man kan för övrigt inte undgå att häpna över djärvheten och omfattningen hos de nya matadorernas operationer. Här är det inte fråga om några ynka miljoner hit eller dit. Inte sällan rör det sig om belopp som är hundra- eller tusenfalt gånger större. Över en natt skiftar företag ägare eller köper in sig i varandra i svåröverskådliga kombinationer.

Det i mitt tycke starkaste avsnittet i *Palms* vinterbetraktelse är det han betitlat *En vinterkurs i form av ett historiskt strövtåg Sverige runt*. I detta kapitel visar mästar sin lejonklo. Ett par av dikterna tycker jag är storslagna; i synnerhet *Naturens egen fredspredikan*, som skildrar Armfeldts kastrofala fälttåg i Norge kring nyåret 1718/19 och *Samernas rätt*, som är en berättelse om samernas historia och den sven-

ska kolonisationen av Lappland. Dessa två dikter, liksom flera andra i avsnittet, är tillkomna i den goda folkbildningstraditionen. Smått förbluffad är man över att den form som Palm har valt, alltså blankversens, visar sig passa så bra för hans syften, (Eller är det så överraskande? Är det inte bara så att vi sedan länge vant oss av med att lyrik skall kunna handla om något annat än i bästa fall väluttryckta känslor?) Göran Palm är som bäst när han berättar konkret: med rikedom av detaljer och kärlek till fakta. Och nog är det svenska språket vi hör — med klanger från såväl Tegnér som Runeberg — när Palm inleder sin dikt om det ur svensk synpunkt så ömkliga fälttåget mot vårt västra broderfolk:

När Karl XII, skallig, krigsmärkt, fredlös,
förföljd av otur sen Poltava,
på nytt besteg vårt land för att få tag
på nya knektar blev det genast missväxt.
De femton år han krigat utomlands
hade till slut gett offret även här,
med pest och krigslagenlig landsbygdsplundring
som lämnat halva Skåne utan bönder,
men skörden var de flesta år en ljusglimt,
med god kanonmatkvalitet som följd,
fram till 1716. Då
slog vädret om, och det blev enbart nöd-
år
tills kungen dog. Det var som om hans
skugga
täckt hela landet. Frosten tog den skörd
som inte regnet tog. Mjöl drygades
med ljung och halm. Det blev så ont om
säd
att männens tröst, att bränna sprit, för-
bjöds.
Mot obetrodda sedlar tvångsinlöstes
det bohag Sveriges trängda bönder re-
dan
fått skatta för i silvermynt, baron
von Görtz' metod att fylla statens kassa
och landets fattighus på samma gång.
En hopploshet slog klorna i vårt folk

som kanske aldrig sedan digerdöden.
Vad var det angelägnaste beslut
en kung i detta läge kunde fatta?
Kung Karl beslöt att följa maningen
på ett av Görtzens nödmynt, WETT
OCH WAPEN,
och började ett vettlöst anfallskrig.

Man kan väl säga att den bild som
Palm ger av Karl XII och hans blågula
karoliner är den som vänstern i vårt
land har gett alltsedan Strindberg. Ty
även om Palms dikt specifikt skildrar
det armfältska fälttåget, så utgör ju va-
let av ämne och perspektiv ett ställ-
ningstagande mot den halsstarriga även-
tyrspolitik, som utmärkte enväldshär-
skaren, åtminstone efter nederlaget vid
Poltava 1709. En politik som drog ka-
tastrof över landet:

Voltaire var säker på att folket gjort
revolt mot Karl, om inte denne levtt
ett lika toftigt liv som folket självt,
men kungen svält och sov på backen
mest
när meniga såg på, exempelvis makt,
sen smög han in till läckra middagsbord
med ostron, hummer, lammstek, lax
och rhenvin,
dessutom var han bra på att slå ner
revolter. Bönder som stack undan med
sin enda draghäst eller mjölkko sedan
de redan gett armén sitt bästa korn
blev hotade med fångvärd eller spö,
och myterister lät han döden dö.

I och för sig skrev Voltaire intresseväckan-
de om Karl XII. Hans omdöme att »Karl
XII var enastående snarare än stor, beund-
ransvärd men ingenting att efterlikna» vitt-
nar om det dubbelbottnade i hans inställ-
ning till hjältekonungen. Tegnér var långt
naivare. Dock måste Karl XII:s politik
självfallet bedömas utifrån sina historiska
förutsättningar och inte med utgångspunkt
i t ex värderingar hos 1980-talets fredsrel-
se.

Facit av det tragiska fälttåget, som inte
var något fälttåg utan en lång återmarsch i

isande snöstorm för en för köld illa utrus-
tad här, sammanfattar Palm:

Av de femtusenåttahundra man
som ställde upp till återmarsch från
Norge

på nysdagen 1719
tog stormen livet av tre tusen man,
och ytterligare ett tusen man
dog längre fram i sviterna från mar-
schen.

De flesta gav med andra ord sitt liv
för fosterlandet — som det hette förr
just när man övergav sitt fosterland
och kastade sig över andra länder.
Sju hundra bussar hade dessförinnan
dött av förkylning eller undernärning.
Bäst klarade sig eftertruppen, den

som hunnit vända om när stormen kom
och som blev kvar i Tydalen tills vädret
medgav en vindlös endagsmarsch till
Handöl,

liksom naturligtvis det skansförsvar
som mesta tiden legat still och ätit.
Men de som överlevde överlevde sällan
komplett, och många repade sig aldrig.
Krympling och karolin blev synonymmer,
när de som hemförlovats haltade
omkring från by till by i norra Sverige,
en del på knä, med bägge fötterna
och ena handen amputerade,
så att den andra kunde ägna sig
åt tiggeri med större hopp om fram-
gång.

Så tog den svenska stormaktstiden slut.
Karl XII var död och Sveriges politik
tvangs bli mera verklighetsanpassad. Och
oavsett vad man kan ha för mening om den
hårdföre monarkens personliga mod och
talanger som militär taktiker, så framstår
det norska fälttåget som ett typiskt utslag
av det verklighetsfrämmande och hasardar-
tade i hans politik. I desperat behov av en
framgång satsade han — som så ofta förr
— allt på ett kort. Att hans djupt betrodde
minister, den otrolige von Görtz, hade fört
förhandlingar med Peter den store och där-
vid spunnit fantastiska intriger för ett

omstöpande av norra Europa var nog blott
ytterligare ett uttryck för att den svenska
statslednings drömmar inte längre mot-
svarades av landets förmåga. Palm ger oss
en konkret bild av vårt lands prekära läge.

I dikten *Stendamm och samförstånd* tar
Göran Palm upp silikosfrågan. Det är ett
genom sin angelägenhetsgrad och sitt allvar
beundransvärt poem. Palm skriver att as-
besten åtnjuter massmedial popularitet un-
der det att det lika allvarliga problemet med
kvartsen trängs i bakgrunden. Så drabbar
silikosen också bara vanliga arbetare. Palm
påpekar att trots allt som sagts och gjorts i
frågan sedan 60-talet, så lever denna
dammssjukdom alltför kvar. Inte minst,
framhåller han,

på stålverken, också de största, och
har spritt sig till ett antal industrier
där kvartsdammrisken förut nonchale-
rats.

De som tillverkar sandpapper och tak-
papp,
de som anlägger tunnlar eller brunnar,
de som kör stora gatsopningsmaskiner,
de som kvartspulverslipar tandproteser,
de som befriar gjutet gods från sand
och de som river gjutformsugnarna,
de som är sysselsatta med att blåstra,
att blanda murbruk och att säga tegel,
de som torrborrar berg och krossar sten
till kommunala väg- och husbyggen,
de som gör skurpulver med kvartsmjöl,
de som intalkar våra kära bildäck,
de som ger plastprofiler lämplig längd
och de som säckar och kör ut potatis
är bara några av de grupper som
idag är exponerade för kvartsdamm,
och några av dem har fått lungförtjockning
betydligt snabbare än forna dagars
stenbrotts- och keramikarbetare.

Vårt samhälle är inte mer post-
industriellt än att vi tar för givet
att ovan nämnda sysslor också utförs,
och då är priset vårt beaktande.
På mer än tusen arbetsplatser finns
det alltför risk för silikos, och femtio
till hundra svenskar sjuknar varje år.

de som befriar gjutet gods från sand och de som river gjutformsugnarna, de som är sysselsatta med att blåstra, att blanda murbruk och att såga tegel, de som torrborrar berg och krossar sten till kommunala väg- och husbyggen, de som gör skurpulver med kvartsmjöl i, de som intalkar våra kära bildäck, de som ger plastprofiler lämplig längd och de som säcker och kör ut potatis är bara några av de grupper som idag är exponerade för kvartsdamm, och några av dem har fått lungförtjockning betydligt snabbare än forna dagars stenbrotts- och keramikarbetare. Vårt samhälle är inte mer post-industriellt än att vi tar för givet att ovan nämnda sysslor också utförs, och då är priset värt beaktande. På mer än tusen arbetsplatser finns det alljämt risk för silikos, och femtio till hundra svenskar sjuknar varje år.

Jag undrar över hur allmänt bekanta dessa förhållanden egentligen är? Låt oss säga bland nyutexaminerade läkare? Jag frågar några yngre doktorer jag känner om silikos. Vad är deras uppfattning om denna yrkessjukdom?

— Silikos? säger de. Jo...visst.

— Är det ett problem?

— Vet inte ärligt talat. Var det inte mest förr?

Göran Palm påpekar att problemet med kvartsen f n inte kan lösas tekniskt genom att man ersätter kvartssanden med någon ofarligare substans:

Vid gjutning har man delvis ersatt kvarts med olivin, en annan sand, men dels är olivinsand inte heller kvartsfri, dels medger inte »produktionstekniken» att kvartssand frångås över hela linjen, dessutom ökar riskerna när kvartsen vid upphettning blir tridymit eller kristobalit, och hetta krävs vid gjutning.

26

Dock saknas inte teknik för att avlägsna silikosdamm ur särskilt utsatt miljöer:

Det lär i själva verket vara enkelt.

Tekniken finns. Alfa Laval och Kockums

är bara två av flera svenska firmor som lyckats producera sugare, processinkapslingar och friskluftshytter som även i praktiken visat sig fungera effektivt till rimlig kostnad.

Kring 1970 uppmärksammades silikosproblemet en hel del, bl a i massmedia. År 1974 drogs det s k Silikosuppföljningsprojektet (SU-projektet) igång. Men tydligen kom projektet av sig:

Då måste någonting ha hänt, så där

kring 1977, då chefen för silikosutrotningen gick i

pension och efterträddes av en mindre utrotningshägad FOA-man, för flera av de projektanställda ingenjörerna som dragit tyngsta lasten slutade utan att andra sattes in i stället. Fast hela branschen återstod att kolla blev tjänsterna vakanta tiden ut.

Palms dikt andas pessimism beträffande möjligheterna av ett snart utrotande av silikosen. Troligen har han rätt. Det är som sagt bara vanliga arbetare som drabbas.

Ett ganska långt avsnitt i den tvåhundra-åttio sidor långa diktsviten bär titeln *Besök hos dikters spörrvakt som vill att jag ska skriva kort och fritt*. I detta avsnitt gisslas olika tendenser i samtida poesi. Palm menar att det hos »dikters spörrvakter» finns en benägenhet att blott räkna *modernistisk* lyrik som poesi. Även om jag personligen inte tycker att språket i detta avsnitt lyser riktigt med samma intensitet som i de övriga dikterna, så står vi också här inför en författare som faktiskt diskuterar och resonerar med läsaren. En poet som det är möjligt att instämma med, förhålla sig avvaktande till eller ta avstånd från.

Det är vackert så. ●

→→→ häften 85

häften 1
KRITISKA STUDIER 85

Grunnar du kanske över häxeriföreställningarnas historiska rötter?

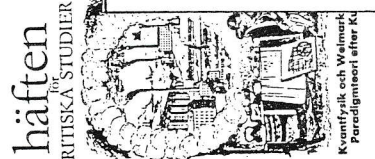

häften 2
KRITISKA STUDIER 85

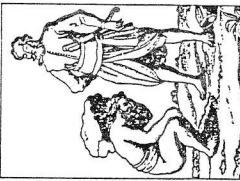
Är vetenskapsteori ett område som intresserar dig?

häften 3
KRITISKA STUDIER 85

häften 4
KRITISKA STUDIER 85

Funderar du över skuldskrisen?

Eller över de nordiska ländernas krisbekämpning?

Söker du analyser av de teoretiska grundvalarna för nyliberalismen?

UTMANA DITT FÖRNUFT! LÄS ÅRGÅNG 1985 AV HÄFTEN!

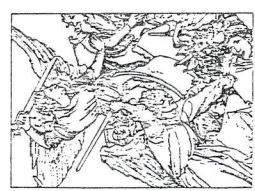
→→→ häften 86

Läs om

- religion, samhälle och revolution
- tiden och hur den uppfattas i olika samhällen
- arbetsprocessen i historia och nutid

Lösnummer kostar 30 kr, årsprent 105 kr, stud 90 kr, bibl & inst 155 kr. Insätts på pg 40 94 57-9. Finns även i bokhandeln.

häften 1
KRITISKA STUDIER 86

Walter Crane

av Jan Myrdal

□ Jan Myrdal skriver om Walter Crane; målare och konsthantverkare, tecknare och bokkonstnär.

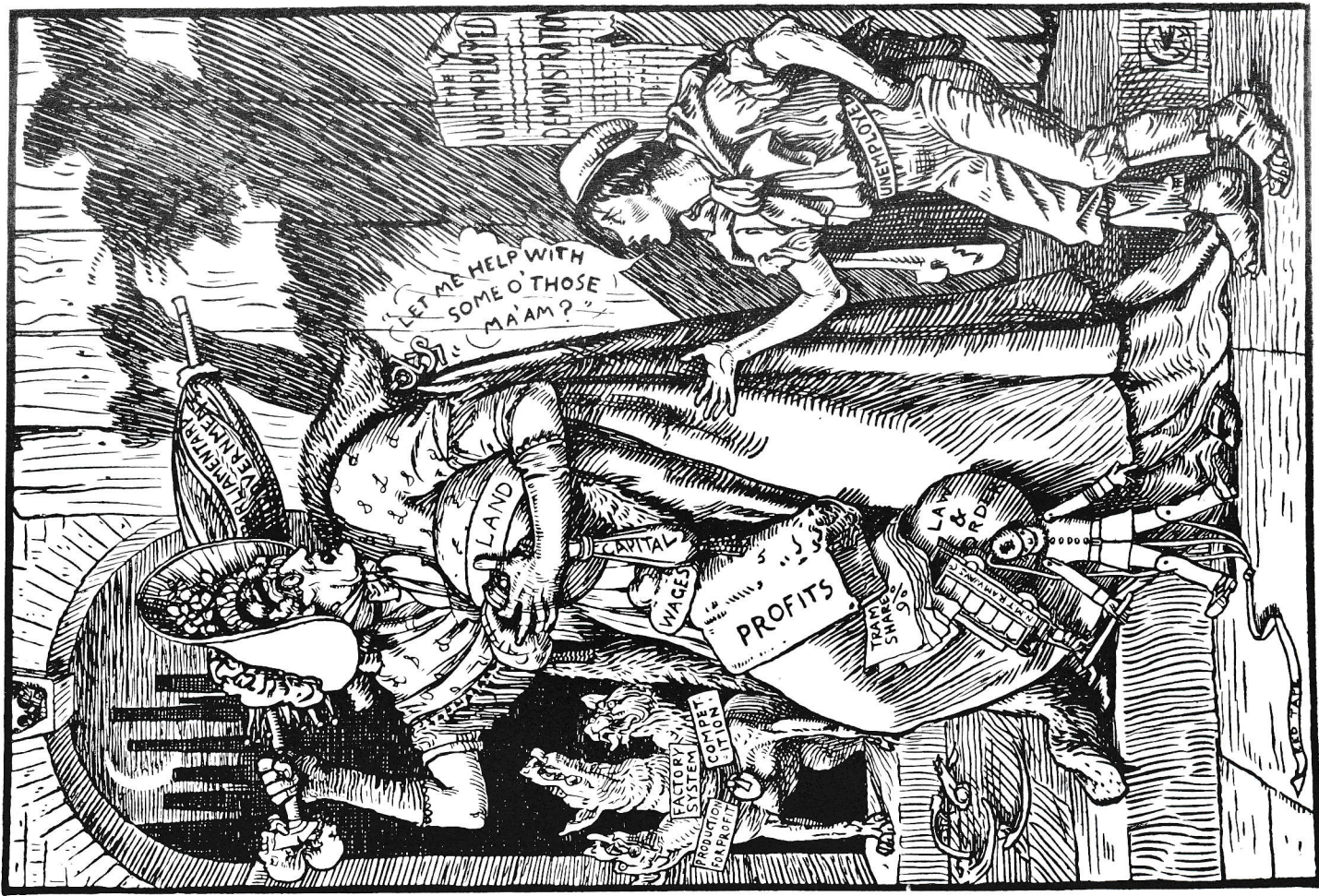
Walter Crane (född i Liverpool 1845, död i London 1915) hade stort inflytande såväl i England — där han präglade sekelskiftets bildvärld — som i Sverige och på kontinenten. Han var målare och konsthantverkare men kanske framförallt tecknare och bokkonstnär. Särskilt hans barnboksillustrationer betydde mycket. Han var ledare för den första Konsthantverkarsamlingen i London 1888. Hans utbildningsväg var konst-hantverkarens och han satte hantverket högt; det var den skapande mänskliga verksamheten. Han stod i detta liksom i mycket annat nära William Morris. Fadern, Thomas Crane var miniatrymålare och efter dennes död gick Walter Crane som lärling hos William James Linton (1812 - 1898), poet, pre-rafaelitisk grafiker och socialist. Denna hade själv gått som lärling åt xylografen G. W. Bonner.

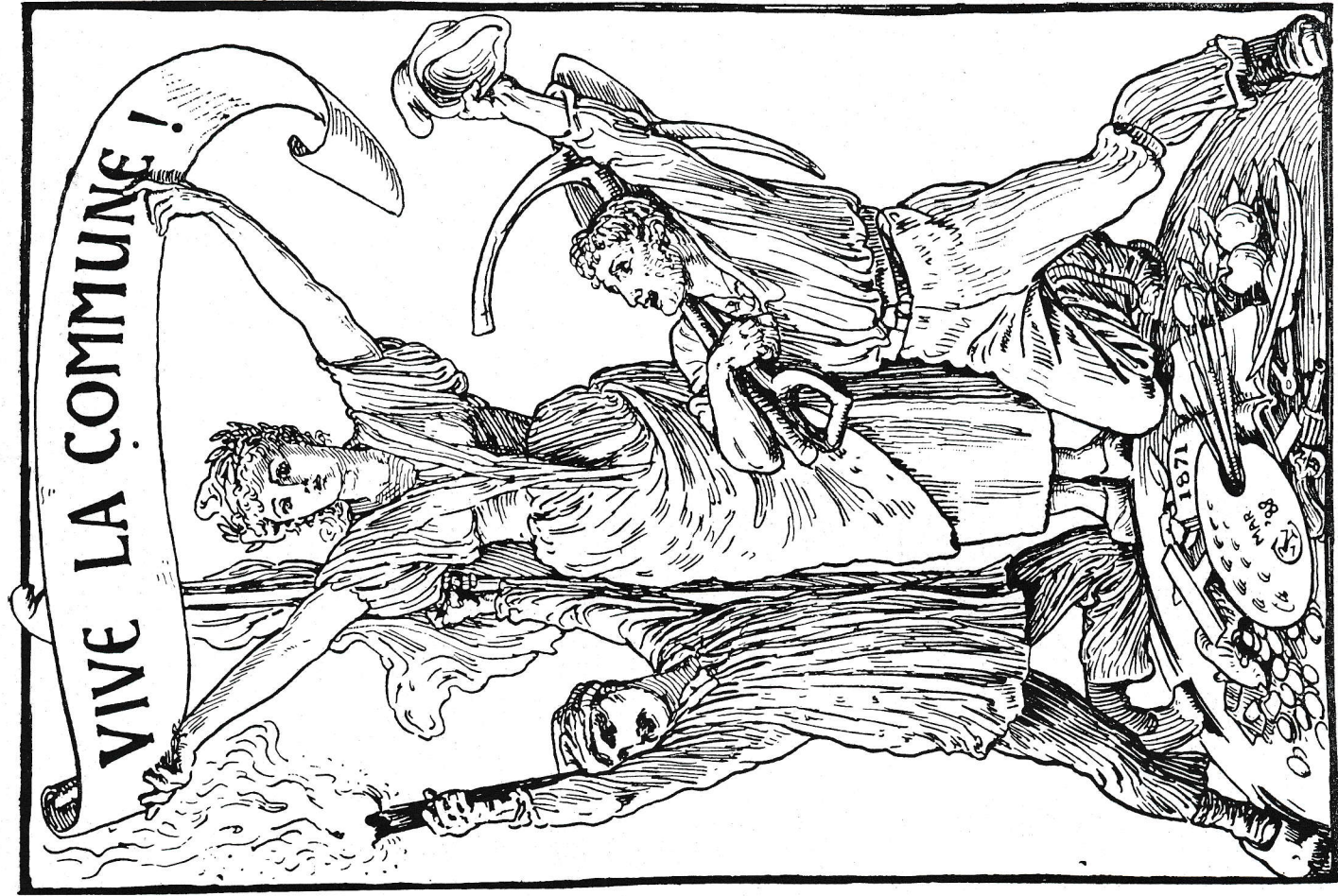
Crane strävade efter den rena grafiska linjen och sökte inspiration i medeltidens bokmåleri, i fjorton- och femtonhundratallets tryck, i japansk konst och hos pre-rafaeliter. Men han var också socialist. Och det finns skäl att påminna om detta nu när man åter söker skilja mellan »konst» och »politik».

Han tog ställning för Pariskommunen när detta var mer än impopulärt i »bättre kretsar». Han arbetade aktivt i rörelsen och medarbetade i dess press. Till II Internationals kongress i London publicerade han i juli 1896 en samling av sina politiska dikter och bilder från den senaste tioårsperioden. Ur denna har de följande bladen hämtats.

Bilder:

- 1) Mrs Grundy (den skenheliga borgarklassen) skräms av sin skugga.
- 2) Det verkliga svaret på Chauvinism — Den Internationella Socialistiska och Fackliga Kongressen, 1896
- 3) Leve Kommunen! Ur »Commonweal»
- 4) Hantverkarens dröm. Illustration ur »Labour Leader» 1897.
- 5) Arbetarklassens internationella solidaritet. Första Maj 1889.

AN ENGLISH TRIBUTE TO THE FRENCH COMMUNE
DEDICATED TO THE WORKERS
OF BOTH COUNTRIES

INTERNATIONAL SOLIDARITY OF LABOUR.
THE TRUE ANSWER TO "JINGOISM".
DEDICATED TO THE WORKERS OF THE WORLD.
BY WALTER CRANE MAY 1st 1896.

Socialismen och fria utveckling

av *Walter Crane*

□ **Walter Crane berättar om sin politiska utveckling och sin syn på socialismen.**

Jag föreställer mig att likaväl som människor kan indelas i socialister och individualister, så kan de underindelas i medvetna socialister och omedvetna socialister. Jag tror att jag faktiskt tillhörde den senare gruppen långt innan jag visste att jag tillhörde den förra.

Jag tror inte på plötsliga omvändelser. Vi blir vanligtvis inte som Paulus slagna till blindhet av sanningens plötsliga sken såsom av middagssolen.

Propaganda skulle förmodligen vara mycket lättare annars och mycket mer fruktbärande än den är.

Ändå, om sådan sprids måste den falla någonsans och övertygelse föder övertygelse.

När jag ser tillbaka på mitt liv är jag starkt övertygad om att omständigheten att jag hade blivit lärling på kontoret hos William James Linton, den skicklige grafikern, charisten och poeten och vännen till Mazzini och Kossuth, hade ett visst inflytande fastän jag bara var en pojke, över att mitt sinne öppnades för någonting vidare än vanliga medelklassidéer.

Termen »Republican» innebar då i allmänhet innehav av alla sorters okonventionella progressiva och »farliga» åsikter.

Linton var alltid en ståndaktig frihetsälskare och en handlingens och de generösa ingivelsernas man som med glöd kastade sig in i det som han bedömde vara rättvisans och humanitetens sak, utan hänsyn till personlig vinning. Han var *verklig* socialist, fast jag minns inte om uttrycket då användes.

ett skikt av medborgare som hade allt vad modern civilisation kunde erbjuda dem inrullade i lager efter lager av överflödiga rikedomar, beroende på att de eller deras förfäder hade lyckats att avleda lukrativa privata strömmar från produktionshuvudkanalen, å andra sidan den överväldigande delen av mänskligheten som slet för att producera detta överflödande välbefinnande utan den minsta säkerhet för att de skulle kunna försörja sig på sitt arbete. Deras anställning berodde enbart på möjligheten av att bringa en vinst till någon annan. Stora monopoler satt på de verkliga tillgångarna och utbudets reglage. Under skenet av politisk frihet, riktigt ekonomiskt slaveri. Ett förkrossande kommersiellt system av omänsklig konkurrens som hotar att bli ett värre tyranni än världen dittills hade sett, som reducerar allt till penningvärde, som förflyttar livet och grymt förstör dess naturliga skönhet. Överallt spekulat och girighet. Och ändå ett system vilket inte gör *någon* lycklig, vare sig rik eller fattig. Lyckligtvis såg jag alternativet i tid. Jag tror att jag årligt kan säga att den omedelbara hjälpan handen tillhörde vår kamrat William Morris (med vilken jag brevväxlade) och jag tror att det var hans föreläsning »Konst och socialism» som gav utslaget. Denna var tryckt hos Leek och på den lilla bokens baksida fanns, tror jag, en annons för Justice vilken jag omedelbart skickade efter och vars prenumerant jag har varit sedan dess. Detta hände 1884 — precis för tio år sedan. Jag kunde nämna att Gronlunds *Co-operative commonwealth* och Hyndmans *Historical Basis of Socialism* bland andra böcker hjälpte mig på den tiden.

Sedan dess har det varit många förändringar. Jag gick med i SDF och sen i »Socialist League» och sen Fabian Society och Hammersmith Socialist Society. Jag tyckte att rörelsen var så stor och bred att det måste finnas utrymme för människor av alla vapenslag och yrken och att om våra principer var desamma, skulle vi inte behöva råka i gräl om metoder. Om vi skulle bekämpa det existerande ekonomiska systemet, hade

vi vår uppgift utstakad. Socialister var som en invaderande armé i ett fientligt land. Vi skulle behöva alla våra resurser — kavalleri och folk, artilleri, ingenjörer, minörer och pionjärer. Några är bättre på att undergräva än att leda Balaclavaattacker. Men vilken sak har råd att avvära vare sig taktik eller djärvhet. Det behövs alla sorters människor för att bygga upp en värld. Som jag förstår det, borde socialism göra det möjligt för oss att tillåta den friaste utvecklingen för individerna.

Kollektivet och allmänt ägande av livets medel eller snarare samhällets fria tillgängande av den grundläggande rätten hos en var av sina medlemmar till det fulla njutandet av deras kollektiva arbetes frukter — eftersom inga mänskliga behov kan tillgodoses utom genom kollektivt arbete. Detta som är kärnan i socialismen som ekonomiskt system skulle, genom att avskaffa utslitande arbete, oro för uppehållet och andra försvagande verkningar av vårt nuvarande system och genom att kraftigt öka fritiden och utrymmet för mänskligt liv i allmänhet, medge de rikaste möjligheter för individens utveckling i alla riktningar utom att skada andra.

För första gången i den mänskliga historien skulle det vara möjligt att faktiskt förverkliga mänsklighetens högsta strävanden på alla sätt. Medan var och en skulle göra sin del i de nyttiga och nödvändiga arbetena och den service som är nödvändig för att samhället ska bibehålla hälsa och välbefinnande skulle envar vara fri att fylla resten av sin tid med kollektiva nöjen eller individuella studier motsvarande sin naturliga åsikt, förmåga eller fallenhet.

Detta är min allmänna uppfattning om socialismens innebörd och utveckling, vilken, långtifrån att nivellera och begränsa mänskligt liv och mänsklig kraft i stället skulle omätbart utveckla den ene och befria den andre, och till sist leda till utvecklandet av en mer distinkt och högre individ såväl som mer omväxling och skönhet i vardagslivets miljö, vilket är bra för konsten, och konsten är den socialism som finns.

Övers. A. Sandström

En annan dödsdans

av Jan Myrdal

□ »Kompositionen är sträng och linjen talar. Högre nådde ingen tysk grafiker det århundradet», skriver Jan Myrdal om Alfred Rethel.

Alfred Rethel, föddes vid Aachen den 15 maj 1816. Han blev sinnessjuk år 1852 och avled i djup depression utan att ha återfått hälsan i sin moders hem i Düsseldorf den 1 december år 1859. Han var ett konstnärligt underbarn som efter studier för konstnären Johan Baptist Bastiné hade fått börja som elev vid akademien i Düsseldorf redan som trettonåring. Han hade mycket högt spånda — överspända kunde det sägas — krav på sitt arbete.

Han hävdade att konsten inte var till för den estetiska bildningens skull och sannerligen inte för att tjäna lyxen. Konsten var religionens följeslagare. En kristendomens härold som dock inte blott skulle lovsjunga himlen och dess nåd utan befästa dess makt.

Det tog tid och arbete för honom att nå

mästerskap. Först efter Italienresan 1844/45 nådde han fram till att bli en av den tyska romantikens stora teknare. Han förmådde då också tänka för tryckpressen så som ingen tysk konstnär sedan femtonhundratalet och skapade det tyska adertonhundratalets mest helgjutna grafik. I freskerna över Karl den stores liv i Aachen rådhus visade han med monumentalitet och sträng form hur historiemåleriet kunde frigöra sig från tidens sötsliskiga måleri.

Men hans verkligt mogna konstnärskap kom att omfatta blott fem år. Under hans andra Italienresa 1852/53 insjuknade han och freskerna i Aachen fick fullbordas av andra. Han tillhör numera inte de mest kända konstnärerna i sin period; den tid han hade att tillgå var alltför kort.

Egentligen vilar hans nu levande ryktbarhet på de förlagor han tecknade till åtta träsnitt med den personifierade Döden som huvudfigur. Han har där återgått till den italienska högrenässansens och det tyska

femtonhundratals träsnittets formspråk. Kompositionen är monumental och sträng och linjen talar. Högre nådde ingen tysk grafiker det århundradet.

Serien inleddes med *Döden som mordängel* år 1847. Koleran har slagit de dansande. Det är Döden som spelar upp. Den avslutades med *Döden som vän* år 1852. En bild genomlyst av ro. Den gamle ringaren dör bort i sin stol högt uppe i kyrktornet under det landskapet öppnar sig utanför torngluggen. Döden klämtar klockan över honom.

Men 1849, två år efter det första träsnittet i serien, skapade han *En annan dödsdans*. En stridbar politisk bildserie på sex träsnitt vilka trycktes på gul tonplatta som clair-obscure med bildformat 22,5 cm × 32 cm. Demokratien är av Döden och Helvetet. De bilderna gavs ut i massupplaga av förlaget Brockhaus i Leipzig som väggtidning med verser av målaren och diktaren Robert Reinick (född 1805, död 1852) vilken tidi-

gare försett såväl Dürer som mer sentida konstnärer med rimmad text.

Texterna hånar den nyss krossade tyska revolutionen mot den av Gud instiftade överheten och Reinick beskriver vad de falska slagorden *Frihet, Jämlikhet och Broderskap* egentligen innebär. Men orden lägger ingenting till bilderna. Bilderna är de starkaste politiska bilderna i sin tid. Själv känner jag heller ingen — och då tar jag in såväl Käthe Kollwitz och Grosz som Heartfield i synfältet — tysk konstnär som förmått något liknande. Det är lysande politisk konst. Tekniskt högtstående. Formellt nyskapande; återskapande. Och i grund reaktionära.

I Rethels vidunderliga svit fick den mörkade tyska demokratin sin kristliga begravningsman Eduard Fuchs en gång skrev. Och demokraterna har inga bilder som når Rethels forknöl.

Ja, varför är den gode dum?

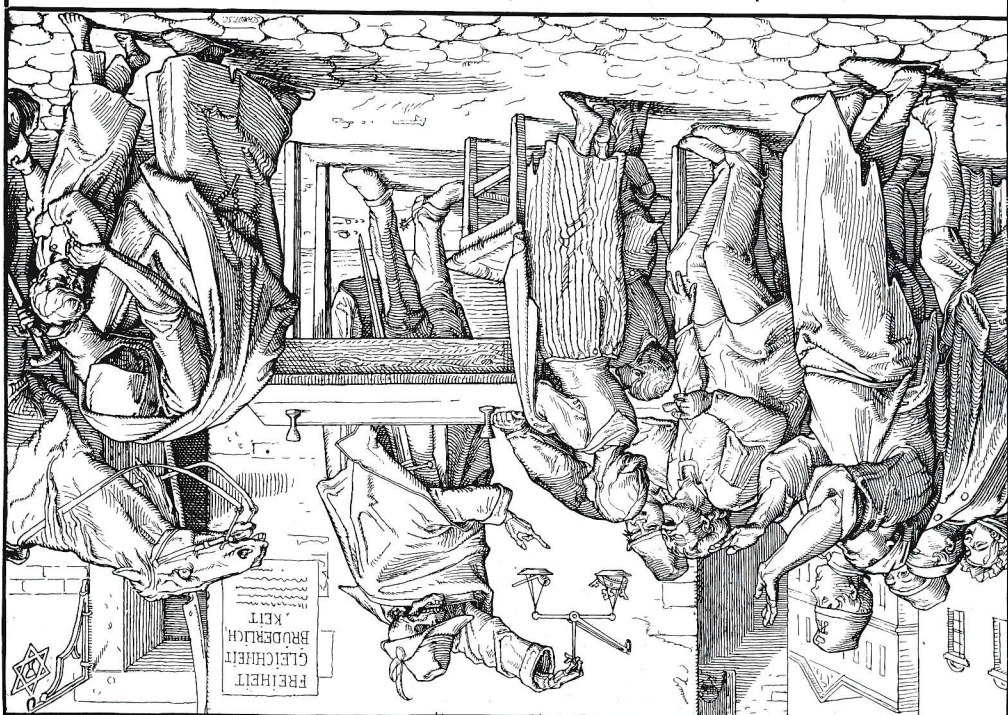
Rethel ställer oss inför Almqvists fråga.

Du Bürger und du Bauersmann,
 Schaut recht Euch die Blätter an!
 Da steht Ihr mact und ohne Reich
 Ein erntes Bild aus ernter Zeit.

Woh! kommt so mancher zu Euch her

Als ob's ein neuer Reichthum war,
 Und spricht von Macht und Herrlichkeit,
 Die er für Alle hat bereit,
 Ihr glaubt es ihm, weils Euch gefällt. —
 Schaut her, wie es damit befreit.

3

„Er tritt heran mit schlaum Blick
 Und ruf: „Auch Wohl der Republik!“
 „Das gilt noch eine kleine Zeit!“
 „Nicht mehr als wir ein Pflanzholz.“
 „Zum Spass will ich's brechen Euch,
 „Gebt Acht!“ — Er halt die Waage gleich,
 Hält sie am Jüngsten statt am Ring.
 Die metzen's nicht, die treu das Ding,
 Sie scheren: „Was ist der rechte Mann!“
 Wenn folgen wir, was schleichet zu fort?“
 „Du linderst Weib, was schleichet zu fort?“
 „Sticht nicht zu, als die Andern dort?“ —

„Er tritt heran mit schlaum Blick
 Und ruf: „Auch Wohl der Republik!“
 „Das gilt noch eine kleine Zeit!“
 „Nicht mehr als wir ein Pflanzholz.“
 „Zum Spass will ich's brechen Euch,
 „Gebt Acht!“ — Er halt die Waage gleich,
 Hält sie am Jüngsten statt am Ring.
 Die metzen's nicht, die treu das Ding,
 Sie scheren: „Was ist der rechte Mann!“
 Wenn folgen wir, was schleichet zu fort?“
 „Du linderst Weib, was schleichet zu fort?“
 „Sticht nicht zu, als die Andern dort?“ —

Und Gleichheit! Bringt sie nur der Tod?
 Nein! Allen frucht ein Vorgesetz,
 Da, glaubt, die Guten sind sich gleich,

Ob hoch, ob tief, ob arm, ob reich. —
 Du, Bruderkette, Bürgerhort,
 Der reinen Lehre reinstes Wort!

aus dem Jahre 1848.

Mit erläuternden Texten von H. Reinisch.

5.

„Zur Gartrübe!“ „Pflauser auf!“ —
 „Ich bin der Bau — und der Braut
 er, den zum Führer sie ernannt,
 Die stürzen rings, er aber lacht.“

„Die halbe Fähr' im feier' fand —
 Artillerie pfeifen, hat das Recht,
 Sie stürzen rings, er aber lacht.“

„Zeit hat' ich mein' Versprechen auch:
 „Zur Aile soll' ich' werden gleich!“
 „Er hat sein' Mann und wir die's scham.“

„Die faust ihr Stern ein eilig' Gewand —
 Ihr Blut atmet, wie die Sonne, auf,
 Der sie gestirbt, — so war der Galt“

6.

Der hat gestirbt — es war der Galt!
 Der hat gestirbt, was er hat.

Die ihm gefügt, sie liegen bleich —
 Als Brüder alle, frei und gleich —

Sticht hin die Aile hat er fort,
 Als Stäger, hoch in Kose dort,

Sticht, der Verwundung folgt im Blick,
 Der Galt der vollen Republik.

Geißhändet hat man dich, entehrt,
 Zur Wöberfaderl dich verfehrt;
 Zum Himmel nahnst du deinen Lauf,
 So segne Gott das Vaterland!

Schneppersteinend von H. M. Steinhilf in Leipzig.

Den 5 april — möte i tunnelbanan

novell av Torbjörn Lundgren

□ På morgonen den 5 april, då Svenska Akademien fyllde 200 år, kom jag hem från mitt jobb. Jag lade mig, somnade och vaknade upp på Odenplan i Stockholm. Där stod Jan Myrdal och sålde en enorm stor Folket i Bild — Kulturfront. Han höll upp tidningen med båda händerna och förkunnade att:

— Akademien inte ens lyckats få färdig sin ordbok, men Strindberg gav Svenskarna ett språk att älska och hata med, att göra politik med och att tukta fähundar med. . . Just den typen av skriftställare behövs för att slå sönder de härskandes kulturella hegemoni.

Konstigt nog skyndade jag bara förbi honom, ner i tunnelbanan där jag stötte på Mats. Det måste ha varit tio år sen vi sist sågs och jag vet inte hur det kom sig, men när vi kommit ner på plattformen var vi igång som förr:

— Fattar du inte att pressstödet bara är ett sätt att göra tidningarna snälla och okritiska? Ett sätt att slita gadden ur dem?

— Okej, sa jag, men är det bättre att tidningarna dör?

Vi satte oss på en av bänkarna och kom igång på allvar. Snart skulle vi, liksom förr i tiden, vara helt uppslukade av diskussionen. Jag lät blicken vila på en reklamafisch på andra sidan spåret, som förförliskt exponerade videoapparater.

— Att det finns nackdelar med presstödet är en sak, men att själva syftet skulle vara att likrikta opinionen . . . det är konspirations teorier.

— Det är ett bra sätt att köpa själar!

— Rätt så . . . rätt så, hör vi en röst säga. Jag tittade upp och såg en liten satt man med rundnätt ansikte. Han hade vågigt hår, på gränsen till lockigt. An var han ung, bara något över tjuugo, men den tvårskurva västen, de snäva byxorna och den svarta kostymen av kläde, liksom den mångbara varv snodda halsduken som dölde, inte bara halsen, utan också en god bit av hakan, fick honom att se äldre ut. Han passade inte in i vår tid. Ända stod han där och skymde större delen av reklamen. Jag såg

nu bara ett nummer — 1799 — som av någon anledning sveptsades fast på min näthinna.

— Vi ska återupprätta den urgamla franska monarkin, sa han. Ni får ursäkta, men eftersom jag just är i färd med att författa en brochyr i ämnet kunde jag inte låta bli att ge mig till känna.

Jag kastade en snabb blick på Mats förvånade ansikte. Sen lyfte jag blicken för att lagom uppfatta ett svagt leende på mannens läppar.

— Det gäller att finna medel, att till nytta för den goda saken, forma nationens tänkande. Filosoferna förgiftar ju folkets tänkesätt med sina avskyvärda skrifter om frihet och om människans så kallade rättigheter. De undergräver förtattningen och stör tar landet i fördärvet.

Nu var jag övertygad om att mannen inte hörde hit. Ända verkade han bekant. Han rättade till den höga svarita rockkragen och såg belåtet, underfundig ut. Som om han länge gått och provsmakat sina formuleringar för att nu testa dem på oss.

— Som ni vet är den franska nationen böjd för moder. Av modesjuka har de så allmänt läst och beundrat Voltaire, Roussau, Diderot och liknande. Men om man istället gör läsningen av *dygdiga* författares arbeten till en sällskapsplikt, så är den goda saken befast.

Mannen blev allt mer uppsluppen. Han talade till oss. Drev med oss? Men han hade inte här att göra. Han *kunde* helt enkelt inte vara här. Ett kort ögonblick stod han tyst med blicken fäst på ingenting, som om han befann sig mycket långt borta. Hemma i sin egen tid? Sen spände han, med en konspiratorisk blick, ögonen i mig och sa:

— För att styra det allmänna tänkesättet, bör en särskild organisation upprättas varifrån boktryckerierna ska kontrolleras, ämmen till författarna utdelas och planer för bekämpande av skadliga idéer uppgö- ras. Och med denna organisation ska polis och finansdepartement ha ett nära samarbete.

Han tycktes åter gräva i minnet för att

forma sina ord. Jag kunde inte avgöra om han menade allvar eller om han drev med oss. Resonemanget balaserade på gränsen mellan övertygelse och satir. Men nu kände jag att han stod inför den stora offensiven.

— Allt detta insåg Richelieu. Tio eller tolv av tidens snillen hade redan börjat en hemlig sammanslutning. En annan man än Richelieu hade naturligtvis förbjudit denna, men *han* såg längre. Han vände sammanslutningen till kungens fromma genom att förmå ledamöterna att sammanträda öppet *under hans beskydd*.

Jag var nu helt uppslukad av mannen, och jag kunde tydligen se att han var nöjd med sin föreläsning. Varje ord hade fallit så perfekt att han nu gav ifrån sig ett förnöjt småputtrande skratt och utropade:

— Och det nya samfundet kallades *Franska Akademien*!

Med en demonstrativ rörelse lyfte han handen mot halsen. Som om han ville göra oss uppmärksamma på något. Rockkragen var inte längre svart! Den var röd! Han väntade ett ögonblick för att försäkra sig om att vi uppfattat vinken. Sen fortsatte han:

— Om filosoferna genom något kunde hållas tillbaka, och kvicka snillen bringas från satiren till odén och epiren, så var det genom hoppet om en plats i akademien. Återuppliva alltså denna inrättning och sätt den i all möjlig verksamhet.

Allt ivrigare fortsatte han.

— Skulle då en Roussau, en Piron, en Helvetius, en Strindberg, en Myrdal kunna gå sina egna vägar mot äran?

Jag kunde inte låta bli att glädjas med honom när han kluckande av skratt bubblade ur sig de sista meningarna.

— Skulle då en Voltaire, . . . denne avskvärde, fräcke bespottare av allt vad heligt och högt och ädelt är, . . . skulle då, säger jag, *han* kunna upplyfta sig på populacens bifall . . . Ho, ho, hoo . . . för att tillvita akademien, . . . att hon klipper vingarna av snillet?

Mats var stormförtjust och själv var jag minst sagt imponerad. Men vi hann inte gö-

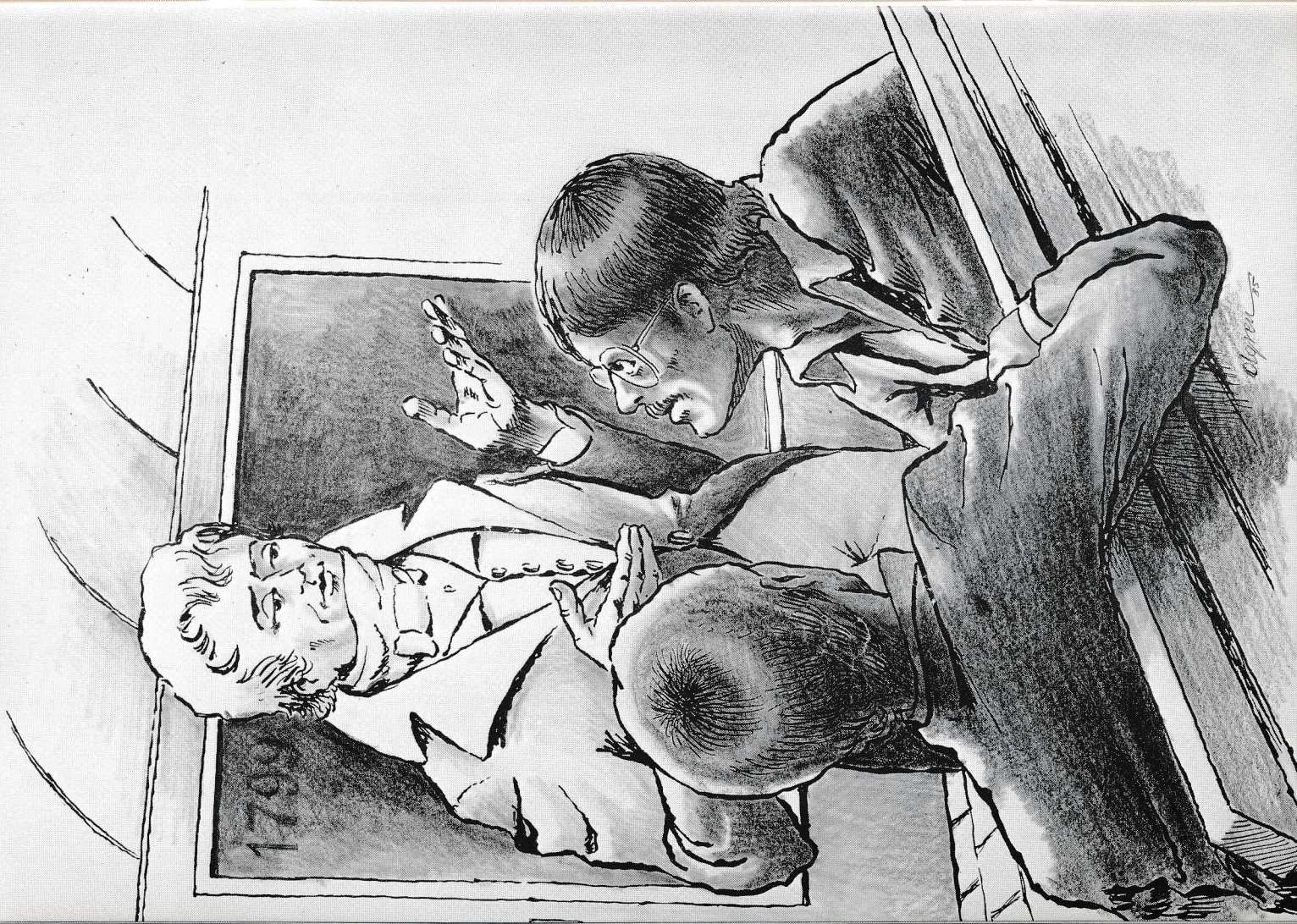
ra några kommentarer eller invändningar. Mannen gled nämligen som en drömbild utmed perrongen. Han stack handen i en av sina fickor, tog fram ett litet häfte, höll stolt upp det framför sig, för att sedan nonchalant kasta det i en papperskorg. Han tog ännu ett steg, vände sig mot oss och försvann baklänges utmed perrongen. Han gick i riktning mot 1809 års grundlagsbedrömd och då såg jag att kragen åter var svart.

Var det en dröm som vi nu bryskt rycktes upp ur när Mats vagn dundrade in på spåret? Jag vet inte. Men när även han försvunnit kände jag mig mycket ensam, så jag gick i riktning mot papperskorgen och tog upp häftet som författaren inte längre ansåg tjänligt. Där stod: »Hans Järta — Några tankar om sättet att återupprätta och befästa den urgamla franska monarkien».

LITET ABC FÖR DRÖMTYDARE:

Hans Hjärta föddes den 11 febr 1744. När han var 12 år instiftades, efter franskt mönster, Svenska Akademien. Såsom ett ungt snille deltog Hans Hjärta i en disputationsakt inför Gustav III. Han anställdes, ett halvår efter mordet på kungen, 1792, som andre sekreterare vid kabinettet för utrikes brevväxling. 1799 skrev han ovan nämnda satir och avsåde sig år 1800 sitt adelsskap i protest mot den sittande regeringen. Hans ickeadliga namn blev Hans Järta. Han deltog i konspirationen mot Gustav IV Adolf och som författare till 1809 års grundlag, har han in i vår tid, haft ett direkt inflytande på alla svenska medborgare.

Med åren blev Järta allt mer konservativ — en värdig representant för det svenska ämbetsmannaväldet. Men den radikala kritik han gav uttryck för i sin ungdom har aldrig tystnat. Bland arvtagarna återfinns Jan Myrdal och tidningen Folket i Bild — Kulturfrent, har nu i snart femton års tid, kämpat mot statsmaktens försök att sätta tvångströja på pressen — »Klippa vingarna av snillet».

Folkskolläraren Evald Tang Jensen (1843 - 1929) från Jylland ligger begravd på Vejle gamla kyrkogård under en sten med inskriften:

Frem af Folkesjælen
grov du Mindeguldet
Daners dyre Arv.

Han var en av våra största folklivsforskare. Hans tryckta skrifter fyller två hyllmeter. Hans nyss återutgivna (Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, Köbenhavn 1980) fantastiska jubandsverk *Danske Sagn* från 1892 - 1901 omfattar ca 14 000 nedtecknade sägner. Hans icke utgivna folksagor och berättelser fyller hela arkiv. Han var en samvetsgrann lyssnare som inte lät det gode borgerskaps fadda moralism hindra honom att anteckna det arbetande folkets grövre berättelser även om den borgerliga skenheligheten då lade hinder i vägen för publicering.

Nu har Erik Hövring (Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, Köbenhavn 1985) gett ut en samling av dessa ottryckta erotiska folkberättelser med utsökta illustrationer av Erik Hjorth Nielsen, ordentliga noter och källhänvisningar under titeln *Den bortfløjne mødom og andre skæmtomme og erotiske folkeeventyr*.

Grisen i magen berättades för Evald Tang Jensen av Kristen Harbro i Søndbjerg som var född år 1810 och om vilken Evald Tang Jensen antecknade: »Den åttiofyråriga Kristen Harbro var inte tappad bakom en vagn och han berättade både sägner och sagor som inte var av det finaste slag precis.»

Ordförklaring: galt = kastrerad svinhanne

Grisen i magen

Övers. Carl-Eric Johansson

□ En dräng och en flicka satt och passade på en sugga, som skulle till att ha grisar. Dom fick hon också medan de satt där. Så sa drängen: »Här en gris, som ser lite ynkelig ut. Ta du upp den under dina kjolar för att värma den.»

Ja, det var hon redo till.

Men så jagade han upp något annat under kjolarna i stället för grisen.

En tid därefter blev flickan rund om magen, men hon kunde inte förstå hur det hade gått till. Den enda förklaring hon kunde finna på var att grisen som drängen hade stuckit upp under kjolarna på henne, hade krupit in i magen på henne.

Hon bekänner sin nöd för modern. Och denna vill så försöka locka ut grisen.

Hon lägger flickan på rumsgolvet och sätter en skål mjölk mellan benen på henne och säger: »Gis, gis!»

I samma stund kommer mannen hennes

in och han står och ser på det som försiggår:

»Vad är det ni håller på med?» säger han.

Ja, så börjar hustrun att berätta: »Du minns kanske den gången hon satt med drängen och skulle passa på suggan. Då fick hon en liten gris upp under kjolarna för å värma och nu tror hon att den har sprungit in i magen på henne.»

»Åå, ni är då för dumma» säger han, »du kan väl tänka dig att var det en gris i fjol så har den blivit en gammal *galt* i år. Nej då vet jag ett mycket bättre sätt att få ut den.» Och därpå sätter han sig och knäpper upp sina byxor och säger: »Gys, gys!»

Men det kommer ingen galt.

Så småningom begrep dom att det var något annat som var fatt med flickan.

Efter Kristen Harbo, Søndbjerg,

Thy (1894)

Tystnadens republik

av Jean-Paul Sartre

□ Aldrig har vi varit mer fria än under den tyska ockupationen. Vi hade förlorat alla våra rättigheter och i första hand den att tala, varje dag förolämpade man oss helt öppet och vi hade bara att tåla; man massdeporterade oss som arbetare, som judar, som politiska fångar; överallt på husväggarna, i tidningarna, på biodeuken fann vi den vämjeliga och andefattiga bild som förtryckarna ville att vi skulle ha av oss själva: på grund av allt detta var vi fria. Eftersom det nazistiska giftet trängde ända in i våra tankar blev varje riktig tanke en erövring; eftersom en allsmäktig polis försökte tvinga oss till tystnad blev varje ord lika värdefullt som en principdeklaration; eftersom vi var förföljda fick varje gest vi gjorde förpliktelse tyngd. De ofta ohöyggliga omständigheter under vilka vi förde vår kamp gjorde det möjligt för oss att leva osminkat och obeslöjat i den uppslitande och outhärdliga situation som man brukar kalla människans villkor. Landsflykten, fångenskapen och i synnerhet döden som man under lyckligare tider stickligt döljer, var föremål för våra ständiga bekymmer och vi fick lära oss att det inte är olyckor som man kan undvika, eller ens konstanta men uti-

från kommande hot: vi tvingades i detta se vår lott, vårt öde, den djupa källan till vår verklighet som människor: varje sekund upplevde vi den fulla betydelsen av följande lilla banala fras: »Alla människor är dödliga». Och varje val som var och en själv gjorde var äkta eftersom det gjordes i dödens närvaro, eftersom det alltid hade kunnat uttryckas i formen »Heller döden än . . .». Och jag talar här inte om den elit som bildade den verkliga motståndsrörelsen, utan om varje fransman som, vid varje tidpunkt, dagar och nätter under fyra år, sade *nej*. Själva grymheten hos fienden drev oss till det yttersta av vår förmåga och tvingade oss att ställa dessa frågor som man kringgår i fredstid: alla de bland oss som kände till någon liten intressant detalj om motståndsrörelsen — och vilken fransman befann sig inte en eller annan gång i den situationen — frågade sig oroligt: »Om man torterar mig, kommer jag då att kunna hålla ut?». Just så var frågan om friheten för mullerakt, och vi befann oss vid gränsen för det djupaste medvetande en människa kan ha om sig själv. För människans hemlighet är inte hennes Oidipuskomplex eller mindervärdeskomplex, utan det är just

gränsen för hennes frihet, det är hennes motståndskraft mot plåga och död. De som hade hemliga uppdrag fick genom omständigheterna kring sin kamp en ny erfarenhet: de kämpade inte i fullt dagsljus som soldater; i ensamhet förföljda och arresterade var det i övergivenhet, i den mest fullständiga nöd som de höll ut under tortyren: ensamma och nakna stod de framför välskade, välnärda och välklädda bödlar som gjorde sig lustiga över deras arma kroppar, bödlar vilka ett gott samvete och en omåttligt stark samhällsmakt försåg med alla tecken på att de hade rätten på sin sida. I djupet av denna ensamhet var det ändå de andra, alla de andra, alla kamraterna som gjorde motstånd, som de försvarade; ett enda ord var nog för att leda till tio, till hundra arresteringar. Detta totala ansvar i en total ensamhet, är inte det just det verkliga avslöjandet av vår frihet? Övergivenheten, ensamheten och de enorma riskerna var desamma för alla, för ledarna liksom för folket; för dem som bar fram meddelanden vars innehåll de inte kände till, liksom för dem som fattade beslut gällande hela motståndsrörelsen, fanns bara ett straff: fängelse, deportering, döden. Det

finns ingen armé i världen där man mellan soldater och generaler kan finna en sådan jämställdhet inför riskerna. Och det är därför som motståndsrörelsen var en verklig demokrati: för soldater liksom för ledare gällde samma faror, samma ansvar, samma absoluta frihet i disciplinen. I mörker och blod upprättades den starkaste av republik. Var och en av dess medborgare visste att han hade plikter mot alla de andra och att han bara kunde räkna med sig själv; var och en av dem förverkligade under den mest totala övergivenhet sin historiska roll. Var och en av dem företog sig att gentemot förtryckarna återkalleligt vara sig själv, och genom att i frihet välja sig själv valde var och en friheten för alla. Denna republik utan institutioner, utan armé, utan polis, måste varje fransman erövra och i varje ögonblick befästa gentemot nazismen. För närvarande står vi inför en ny republik: kunde man inte önska att den i fullt dagsljus kommer att bevara de stränga dygderna från tystnadens och nattens republik.

(*Lettres Francaises, 1944, övers. Lars Nygren, Tystnadens republik, PAN/Norstedts 1976*)

Sartre i Sverige

av Margareta Zetterström

□ »Existentialismen blev i Sverige från början akademiserad och oskadliggjord. Och till denna utveckling bidrog, *inte minst*, de hårda angreppen från vänster». Det skriver Margareta Zetterström i denna artikel om Sartre i Sverige. »Sartres texter är aktuella än någonsin — men inte på det sätt trendnissarna tror. Att läsa Sartre är att brottas med sig själv, att tvinga sig själv till ställningstagande och handling.»

Existentialismen har åter kommit i ropet i Sverige. Förlaget Askelin & Hägglund annonserar Sartres programskrift *Existentialismen är en humanism* i »trendig nytgivning» och i TV-Aktuellt bekräftar Sighsten Herrgård, »trendsetter» till professionen, att existentialismen åter håller på att bli »inne» i de kretsar som känner hur vindarna blåser.

Men det är naturligtvis inte den kampanjde, den kontroversiella Sartre som nu intresserar trendnissarna. Det är inte hans till största delen ännu oöversatta politiska artiklar i serien *Situations* som står inför en svensk utgivning, inte heller hans stora verk om Flaubert, Genet eller Baudelaire som äntligen funnit en svensk förläggare. Nej, lanseringen av Sartre och existentialismen är inte alls ett förbud om en kommande radikaliserings och avaristokratisering av det svenska litteraturklimatet. Långt däri-

från. Ty samtidigt som existentialismen proklamerar som modetrend prisas på ett iögonfallande sätt Claude Simon, finhetens företrädare i litteraturen, på Jean-Paul Sartres bekostnad, ja används rentutav i den svenska debatten som slagträ mot allt vad Sartre står för. När 1985 års Nobelpris i litteratur offentliggjorts förklarade sålunda Torsten Ekbom i Dagens Nyheter (18/10) att Sartre representerar »det politiskt betingade konst- och litteraturföraktet», en litteratur där språket enbart är verktyg för »politiska syften» medan däremot Simon — enligt Ekbom — företräder den enda sanna och högstående litteraturen där skapandet är en process som »aldrig går att styra» och där författaren skriver i medveten omedvetenhet och avsiktligt avsiktslöshet. Eller som Simon själv en gång uttryckte sig i en polemik mot Sartre:

»Författaren ger sig alltså ut på en sorts upptäcktsfärd, kastar sig in i ett hasardartat äventyr där han trevar sig fram på en slump.

Varför gör han nu detta? Förmodligen först och främst för att *göra* något. Vad? Det vet han inte riktigt. Han har ingenting att säga och ändå har han *allt* att säga. Först och främst vill han skriva, på samma sätt som målaren erfar ett behov av att måla (vad som helst: en kvinna, ett träd, ett äpple och ibland inte ens det, enbart njutningen att breda

ut vissa färger intill varandra på duken). Och efter att sålunda, likt Kolumbus, ha givit sig ut för att upptäcka en värld, är det en annan, oanad strand de landstiger på.» (För vem skriver egentligen Sartre? BLM 1964)

Claude Simon tog också tillfället i akt att forma sitt eget Nobelpris till en attack mot Sartre. Så här rapporterade Annette Kullenberg från Simons Nobelföreläsning:

»Inte ett vänligt ord om Sartre över Simons läppar. Istället fick Sartre lyssna till att han skrivit en av dessa 'tusentals angenäma eller skräckinjagande äventyrsberättelser med optimistiska eller förtvivlade slut, försedda med titlar som 'förkunnar uppenbara sanningar'. Till exempel Frihetens vägar.

(Och jag tror att alla vi som satt där på de smala sammetsklädda bänkarna i brossalen kunde förnimma hur Sartre ändå roterade ett kvarts varv i den grav i Montparnasse han bebott sedan 1980 när han hörde denna ironiska grymhet uttalas av sin gamle motståndare. En dag som denna.)

Med välbehag citerade Simon en annan fransman, Roland Barthes, 'Om världen har en mening så är det att den inte har någon mening'.

— Som ni ser har jag ingenting att säga, i den mening Sartre lade i orden, malde

Simon på. Med välbehag.» (AB 19/12 1985)

Annette Kullenberg uppräddes över Simons utspel. Hon vägrade betrakta Sartre enbart som »en påse nöter». Men hon utgjorde i Nobelprisyran ett isolerat undantag. För övrigt slöt den officiella svenska litteraturrens vakthundar mangrant upp på Simons sida i attackerna mot Sartre.

När existentialismen nu lanseras som mode är det därför, fruktar jag, inte alls Sartres romansvit *Frihetens vägar* som står inför en renässans, inte heller hans tankar om *la littérature engagée* (den engagerade litteraturen) som håller på att få fotfäste bland svenska författare. I Sverige är existentialismen snarare en företeelse som bäst karaktäriseras med orden nattliga krogsmåltal vid fyllda rödvinsglas, bleka allvarsansikten, ett speciellt pariskt klädmode företrädesvis i svart, förment djupsinniga diskussioner om livet och döden i skenet av flämmande stearinljus.

Thure Stenström, professor i litteraturvetenskap, har skrivit en tjock och diger studie över *Existentialismen i Sverige. Mottagande och inflytande 1900 - 1950* (Almqvist & Wiksell International 1984) och han ger där indirekt — utan att själv diskutera sådana termer — svar på frågan varför Sartres existentialism i Sverige kunnat reducera till trendig rödvinsfilosofi.

När Sartres författarskap introducerades i Sverige efter krigets slut skedde detta i en

extremt avpolitiserad form. Existentialismen silades genom ett akademiskt filter och blev från början vingklippt. Sartres existentialism, en *frihetstidra* som formats under occupationsårens ofrihet och som i Sartres egen tappning var fast rotad i en yttre, samhällelig verklighet och oskiljaktigt förenad med hans egen politiska praktik, presenterades i vårt land som en »ren» existensfilosofi. Visserligen fanns det fakta, Sartres egna texter, som talade mot en sådan avpolitiserad tolkning. När Sartre 1945 besökte Sverige, i samband med att hans drama *Flugorna* spelades på Dramaten, uppehöll han sig gärna vid »piäsens prägel av motståndsdrama och politiskt inlägg» medan han däremot ogärna diskuterade filosofi. Eyvind Johnson, den förste Sartre-introduktören och översättaren i Sverige, lade också han tonvikten vid de politiska kvaliteterna i Sartres verk. Eyvind Johnson upptäckte kontakten med Sartres texter som en direkt fortsättning på krigsårens antifascistiska kulturkamp. Han hade ju själv med Krilon-romanerna skapat ett verk med existentialistisk innebörd (»Jag måste i varje stund veta att det är jag, just jag som bär ansvaret för mänsklighetens framtid.») och var, enligt Thure Stenströms förmodande, även »tilltänkt som översättare av den stora romantrilogin Les chemins de la liberté (Frihetens vägar)», ett uppdrag som dock senare anförtröddes Eva Alexanderson. Under sina besök i Sverige efter kriget åberopade Sartre alltid Eyvind Johnson som sin svenske »bundsörvart framför andra». Men det var ändå inte Eyvind Johnsons Sartretolkning som blev tongivande i Sverige (och senare blev också Johnson själv, vilket dock är en helt annan historia, mer och mer främmande för Sartre som politiskt »exempel»).

Sartre råkade, i Sverige, olyckligtvis i mandarinernas våld. En av de mest tongivande bland dessa akademiska Sartre-introduktörer var utan tvekan Gunnar Brandell, Srinbergforsare och Frankrikevän. Brandell hävdade att Sartres *Flugorna* var ett allmängligt drama, »snarare

ett filosofiskt drama än ett tidsdrama» och gjorde i sin essä *Tanken bakom Flugorna* (Samtid och Framtid 1946) allt för att tona ned den politiska innebörden av piäsen. Samtidigt varnade Brandell för existensfilosofins politiska sprängkraft. Existensfilosofier äger, förklarade han, en farlig benägenhet att bli »intellektuella desperados» som intar »extrema positioner».

Samma perspektiv var också vägledande för Brandells värdering av *Frihetens vägar*. Han såg följaktligen *Mogen ålder*, den första delen av Sartres romansvit, som en bekräftelse på att författarens politiska engagemang nu börjat få negativa verkningar för det litterära skapandet. Brandell tillät sig »tvivla på den litterära fruktbarheten» i Sartres nuvarande hållning och placerade magistralt dennes tidigare böcker — *Äcklet* och *Muren* — på en annan och högre konstnärlig nivå (GHT 31/12 1947).

Det var denna Brandells kritik som sedan präglade hela den akademiska bedömningen av *Frihetens vägar* i Sverige. När *Med döden i hjärtat*, trilogins avslutande del, utkom på svenska hävdade Thure Stenström att *Frihetens vägar* knappast håller måttet litterärt, att det är en visserligen betydelsefull men ändå medelmåttig och som konstverk diskutabel romansvit (UNT 9/12 1964).

Men de svenska vänsterintellektuella då? Borde inte de ha visat större förståelse för den politiska dimensionen av Sartres verk? Nej, det var snarare så att Sartre i det sena fyrtioalets Sverige — precis som i Frankrike — hade sina allra hårdaste och oförsonligaste kritiker på vänsterkanten. Hösten 1946 publicerade exempelvis Gunnar Gunnarson två artiklar i kommunistiska *Folkviljan* (nr 39 resp. 40) där han beskrev bakgrunden till, vad han kallade, »Sartrekulten» i följande ordalag:

»... efter kriget har, på grundval av de slagna reaktionära krafternas återhämtning — stödd av neofascistiska tendenser i de anglosaxiska staterna — allsköns ideologiska förfallsföreteelser,

metafysik och mystik, på nytt börjat framträda med anspråk på att djupare tolka människans verkliga läge, att snarare avslöja tillvarons inneboende väsen.»

Gunnarson beskrev — precis som Lukacs i *Existentialisme ou marxisme?* (Paris 1948) — existentialismen som en form av mystik stridande mot allt vad materialism och marxistiskt tänkande heter. Sartre anklagades, enligt min mening med orätt, för att inte behandla frihetsproblemet som »ett konkret samhälleligt problem» utan som ett »allmänmänskligt». Visserligen erkände Gunnarson att Sartre ibland höjer sig till »verklig konstnärlig intensitet och sanning» men han stämplade ändå »Sartrekulten» som »synnerligen överdriven». Gunnarson behandlade i sina artiklar Sartre som en »reaktionär» författare — om än med »vissa progressiva element» — vars tänkande låg fascismen nära och han hävdade envetet att »både som filosof och diktare är Sartre ofantligt överskattad».

Denna negativa attityd präglade också Gunnarsonns bedömning av enskilda Sartreverk. I en recension av *Fristen*, del 2 av *Frihetens vägar*, kritiserar han Sartre för att skildra folken i Europa som »objekt» för herrarnas handlande:

»Sartre har inte förstått att München inte endast var en kapitulation för fascismen, utan också att denna kapitulation i längden inte förmådde förhindra folkens resning mot fascismen, och därmed dess sammanbrott.» (Ny Dag 26/4 1949)

Denna kritik synes mig synnerligen orättvis. Ännu för romanen *Fristen*, som utspelar sig hösten 1938, var ju just uppmarschen inför andra världskriget, knäfallat för fascismen, eftergiftspolitiken gentemot Hitler, allt symboliserat av den skändliga München-överenskommelse som möjliggjordes genom att folken i Europa — faktiskt — accepterade rollen av »objekt». För Gunnarson var det dock viktigare att lov-

sjunga fascismens sammanbrott än att analysera orsakerna till dess uppgång och hans slutomdöme blev därför snålt och ogint:

»Fristen» visar hur ett lovande diktverk krymper till ett gestaltningens missfoster under inverkan av filosofisk anemi.»

När sedan Sartres debutroman *Äcklet* utkom på svenska instämde Gunnar Gunnarson i den värdering som Gunnar Brandell tidigare gjort sig till talesman för:

»Vi vill inte förneka att Jean-Paul Sartres debutroman 'Äcklet' konstinärligt står betydligt över hans senare, filosofiskt utpekulerade produktion, framför allt romancykeln 'Frihetens vägar'.» (Ny Dag 15/12 1949)

Denna uppskattning hindrade dock inte Gunnarson från att också här hitta politiska »fel»:

»Äcklet» vill påtvinga människorna passivitet i en tid, då handling är av nöden. Dess avsky för människan är djupt inhuman. Den är i själva verket besläktad med fascismens människoupptäckning.»

En annan vänsterkritiker som likaledes ogillade Sartre var Artur Lundkvist. Men han argumenterade inte som Gunnarson utifrån en strikt politisk ståndpunkt utan var mer intresserad av den privata, psykologiska bakgrunden till Sartres filosofi:

»Söker man hos Sartre efter den personliga orsaken till hans människoäckel, hans isoleringsupplevelse, tycker man sig snart stöta på en art av nevros. För min del skulle jag vilja våga en gissning att denna nevros har med homosexualitet att göra, en homosexualitet som bortträngts och förnekats och kanske är omedveten för honom själv.» (Pessimismen i den nya litteraturen, 40-tal nr 9-10 1946)

I likhet med många kommunistiska kritiker insinuerade också Lundkvist ett samband mellan Sartres filosofi — med dess hävdande av människans frihet och valets nödvändighet — och nazismen.

Den bakomliggande — men inte alltid öppet redovisade — orsaken till alla dessa falska tillvitelser var, förmodar jag, Sartres kritik av det franska kommunistpartiet och av sovjetsamhället under fyrtioåret. Sartre var socialist men en oberoende sådan och han var vid denna tid starkt kritisk till förhållandena i Sovjetunionen och till den ideologiska tvångströja som kallas »stalinism». Han hade också i romansviten *Frishetens vägar* hårt kritiserat de franska kommunisterna som vid invasionen 1940 satte troheten mot Sovjet och det ideologiska försvaret av Molotov-Ribbentroppakten före nationens frihet och oberoende.

Sartre var alltså kontroversiell, inte bara i borgerliga kretsar. Vid fyrtioårets slut beskrevs existentialismen av officiella kommunistiska kritiker genomgående som en individualistisk, antikommunistisk och fascistoid ideologi, en filosofi som inte gagnade klasskampen. Dramat *Smutsiga händer*, som speglade Sartres kritiska hållning till sovjetkommunismen, förbjöds i Sovjetunionen och i dess vasallstater. I Helsingfors protesterade ryska ambassaden mot pjäsens framförande i Finland. En sovjetisk kulturpersonlighet som författaren Ilja Ehrenburg förklarade i en artikel (publ. i Ny Dag 8/4 1949) att Sartre fick honom att känna »medlidande» och »illamående». Denna kommunisternas avoghet upplöstes dock i och med att Sartre under femtioåret mer och mer närmade sig det franska kommunistpartiet och i takt därmed mildrade sin kritik av Sovjetunionen (men det är också en annan historia som jag här inte hinner gå in på).

Fanns det då inga svenska kritiker som uppskattade Sartre? Jo, Karl Vennberg mobiliserade villigt Sartre för sin sak under fyrtioårets debatt om engagemang och pessimism. Men i likhet med en borgerlig akademiker som Gunnar Brandell avvisade

Vennberg den politiska dimensionen av Sartres filosofi. Naturligt nog, eftersom Vennberg till hela sitt väsen är så lite existentialist som tänkas kan. Vennberg hyser ju, för att citera Thure Stenström, en närmast notorisk »motvilja mot tanken, att vårt liv består av valhandlingar» och många av hans dikter kan läsas som »en ironisk vidräkning med Sartres lära om valet». Så här heter det exempelvis i dikten *Att leva i samlingen Halmfackla*:

»Att leva är att välja
och hur hänförande stort är inte valet
mellan betongmuren
och de sönderfläta naglarna.

/.../

Att leva är att välja
O saliga val
mellan det likgiltiga
och det omöjliga.»

Sammanfattningsvis kan man säga att Sartre i Sverige vid fyrtioårets slut bäst uppskattades och ivrigast lanserades av borgerligt liberala eller helt »opolitiska» kritiker, frankofiler, metafysiker och rena konstälkare, kritiker som sköt Sartres radikala politiska budskap så långt i bakgrunden som möjligt. Existentialismen blev i Sverige från början akademiserad och oskadliggjord. Och till denna utveckling bidrog, *inte minst*, de hårda angreppen från vänster. Sartre fick, om jag så får säga, »fel» läsare och introduktörer. Han beundrades av människor som samtidigt av politiska skäl tog avstånd från hans politiska tankar. Sartres radikalism gjordes av hans svenska vapendragare till ett kuriöst avsteg från den »rena» existensfilosofi som var dessa vapendragares personliga ideal.

Det fenomen som jag här sökt skissera — alltså det faktum att Sartre i Sverige lanserades av människor som stod främmande inför, ja ibland rentav fientliga till hans politiska profil — har haft vittgående verkningar för Sartre-bilden i vårt land. Det är detta fenomen som möjliggjort existential-

ismens omvandling till trendig rödvinsfilosofi. Sartres tankar *hindrederas* — framför allt genom vänsterns orättvisa angrepp — från att på allvar slå rot bland folket och från att verka inspirerande på folkligt radikala rörelser. Om inte ledande kommunistiska kritiker vid fyrtioårets slut stämplat Sartre som reaktionär och nazianstucken hade — det är jag övertygad om — hans tankar kunnat fungera som befriande motvikt mot stelbent partiotodoxi och slavisk sovjettrohet.

Sartre skrev ju aldrig i motsättning till marxismen. Hans filosofi var ett angrepp mot allt vad determinism och *mekanisk* materialism heter men han avvisade aldrig arvet från Marx. Vad Sartre ville var att, som han själv uttryckte det, »återerövra människan inom marxismen», alltså proklamera människans frihet att i ett givet materiellt utgångsläge genom egna handlingar välja framtid.

Det faktum att Sartre i Sverige från början fick »fel» publik har också haft vittgående verkningar för den svenska litteraturrens och det svenska kulturklimatets vidare kommando. Det är en av de slutsatser man kan dra av Stenströms bok. Samtidigt är denna bok i sig själv ett bevis för den avpolitiserade Sartre-uppfattningens dominans i Sverige. Ingenstans i den drygt 300 sidor tjocka boken, som till ämne har existentialismens inflytande på svenskt kulturliv nämns namnet Jan Myrdal. I och för sig kan det förklaras med att Stenström sätter punkt 1950. Men jag tror ändå inte att en sådan förklaring räcker. Mer avgörande är en annan faktor. Stenström ser, liksom andra akademiska kritiker, Sartres existentialism som en av verkligheten obefläckad filosofi och jag tror inte att han — utifrån sitt professorsperspektiv — ens om han ansträngde sig skulle upptäcka de Sartres tankar vilka vilar som en självklar grund för hela Jan Myrdals författarskap och politiska verksamhet. Nu är det visserligen så att Myrdal gjort det extra svårt för akademiska litteraturvetare att i hans fall fastslå »inflytande» från Sartre. Myrdal har, vad jag

vet, aldrig själv närmare beskrivit sitt förhållande till Sartre. I den nya boken *Ord & Avskikt* (Norstedts 1986), som bl a är en presentation av den intellektuella tradition vilken format honom som författare, nämner han inte Sartres namn en enda gång. Man jag anser ändå att det alldeles uppenbart är Jan Myrdal som i den svenska efterkrigslitteraturen står det sartreska författaridealet närmast. Det är också, följdriktigt, Myrdal som sett till att åtminstone några av Sartres politiska artiklar finns tillgängliga på svenska (se antologierna *Sartre om Sartre* och *Tysnadens republik*, PAN/Norstedts 1976).

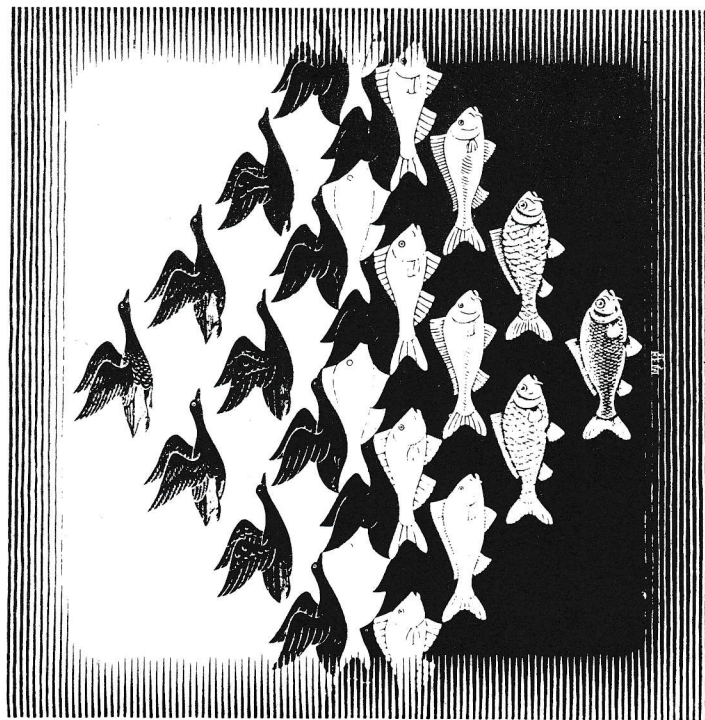
När Thure Stenström skall redovisa existentialistiskt inflytande på svensk skönlitteratur är det helt andra namn som passerar revy: Lars Gyllenstein, Lars Ahlin, Stig Dagerman, Eyvind Johnson, Östen Sjöstrand, Karl Vennberg, Göran Oswald, Ragnar Thoursie, Sivar Arnér, Willy Kyrklund, Tage Aurell, Björn-Erik Höijer. Jag menar nu inte att Stenström här skulle ha fel i varje enskilt fall (i fråga om Eyvind Johnson kan man tvärtom med allt fog tala om existentialistiska drag) men hans urvalsprincip tyder ändå på att han som utgångspunkt har just den avpolitiserade existentialismtolkning som nu kan få herr »trendsetter» Sighsten Hergård att i TV förebåda existentialismens renässans.

Stenströms bok är, trots sina brister, en oundgänglig källa för alla som i detalj vill studera hur det gick till när Sartres texter nådde Sverige efter kriget. Och i Stenströms slutord kan jag instämma, även om jag med existentialism kanske inte menar exakt detsamma:

»... existentialismen hör, efter allt att döma, inte endast till historien. Den hör också framtiden till. Det frihetens budskap, som utövat så mäktiga verkningar under det första halvsekllet i Europas intellektuella liv, har kanske sin viktigaste historia framför sig. I alla händelser fortlever och fortverkar det — även i vårt land.»

För en tid sedan hävdade Anders Ehnmark, Per Olov Enquist och Leif Zern att Sartre som romanförfattare blivit »allt mer oläslig» (Expressen 14/10 1984). Jag menar att de har alldeles åt skogen fel. *Frihetens vägar* har snarare blivit ännu viktigare och angelägnare under de år som gått sedan romanviten skrevs. Det finns i årtiotalets Sverige ett stort latent behov av Sartres tankar, ett behov som jag hoppas att man på förlagshåll snart skall upptäcka. Det räcker inte med att *Existentialismen är en humanism* kommer i »trendig nytgivning». Romanviten *Frihetens vägar* måste också bli tillgänglig för nya svenska läsare. Mathieu Delarue, huvudperson i de tre romandelarna, är ju idag urtypen för många svenska intellektuella, alltså han som driver omkring i tillvaron i ett diffust obehag, i en klibbade känsla av vanmakt och vantrivsel, den intellektuelle som står där med samvetsskvalen långt upp i halsen, han som borde ta ställning för det afghanska folkets sak och som också blir mycket illa berörd när han läser i tidningarna om de sovjetiska truppernas grymhet, han som skäms när han ute på stan ser insamlingsbössor och banderoller med texten »Sovjet ut ur Afghanistan» men som ändå aldrig kommer längre än till samvetsskval. Han vill ju trots allt inte engagera sig. Han vill vara »fri», flyta omkring i en abstrakt »frihet» som bara har tomhet och meningslöshet att bjuda. På samma sätt vårdar han sin »frihet» på det privata området, flyr från barn och fasta förbindelser, tror att »frihet» är samma sak som kärlekslöshet och ansvarslöshet. Skulle inte han, denne svenske Mathieu Delarue, sinnebilden för den oengagerade intellektuelle, statens kelgris och älskingsundersåte, idag vara värd en roman?

Sartres texter är aktuella än någonsin — men inte på det sätt trendnissarna tror. Sartre är inte ett kläd- och åsiktsmode att briljera med på Stockholms innekrogar. Att läsa Sartre är att brottas med sig själv, att tvinga sig själv till ställningstagande och handling. ●

Ett svar från det tjugonde århundradet

av Svante Svensson

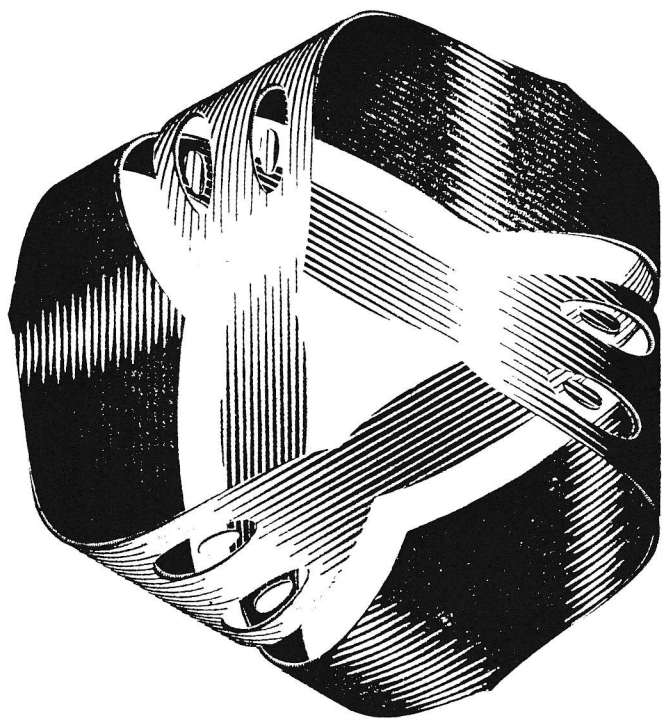
□ Svante Svensson skriver om Douglas R Hofstadters *Gödel Escher Bach* — *Ett Evigt Gyllene Band*, som nu finns översatt till svenska. Hofstadter tar med läsaren på en svindlande resa. »Han redogör för 1900-talets stora upptäckt i logiken: Gödels teorem».

År 1687 publicerade Isaac Newton sitt stora verk *Philosophiæ naturalis principia mathematica* där han i detalj visade hur matematiken kunde användas för att beskriva

kroppars rörelser under inverkan av krafter.

Det är svårt att tänka sig en bok som haft mer grundläggande inflytande på eftervärlden. Det tog vetenskapen ca 200 år att reda ut konsekvenserna av de matematiska lagar som Newton formulerade.

Trots att Newtons arbete rörde matematik och fysik blev hans inflytande på filosofin och samhällsdebatt mycket stort. I den tidiga franska upplysningen var det inte Newton som spelade huvudrollen. När Fontenelle 1686 skrev sin populära bok *Samtal om världarnas mångfald* kände han

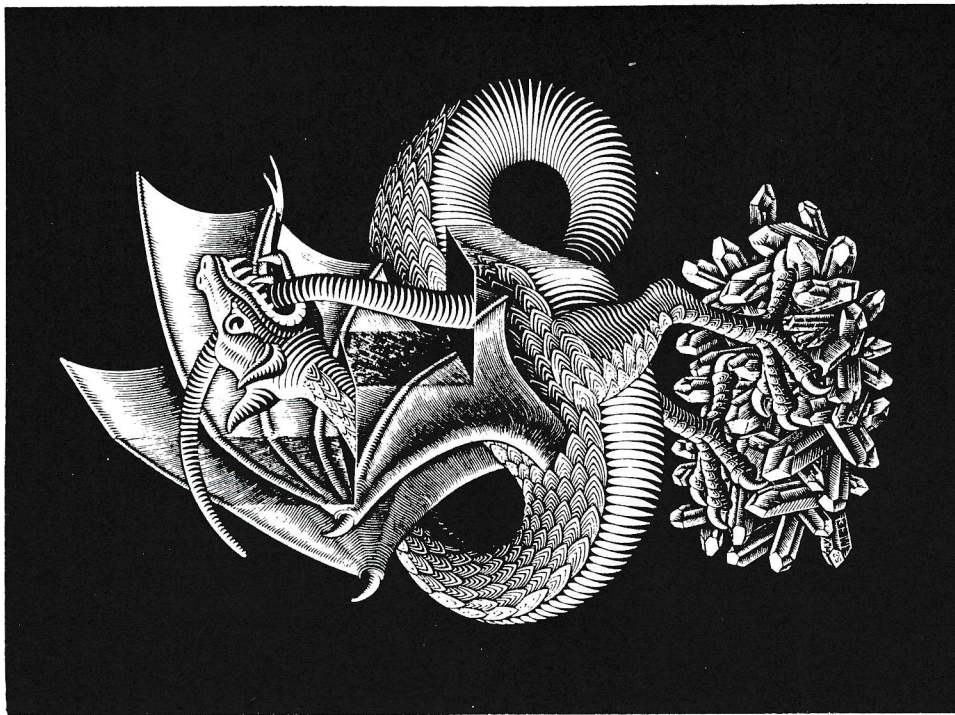
förstås inte till Newton utan byggde på Galileis resultat och hänvisade till Descartes virvelteorier. Det var långt in på sjuttonhundratalet som newtonmekaniken slog igenom som en grund för filosofin. Voltaire översatte Newton till franska först på 1730-talet. Men när den klassiska mekanikens tankar slagit igenom påverkades de radikala intellektuella i grunden.

Den filosofiskt intressantaste konsekvensen av Newtons arbete är säkerligen att den leder till determinism. Om världen är sammansatt av klassiska partiklar — atomer — så kommer dessas rörelser att vara i princip bestämda av naturlagarna. De av upplysningsfilosoferna som hävdade materialismen tvingades att se världen deterministiskt — allt var förutbestämt. Världen var ett ur-

verk, viljans frihet en chimär; människolivet en fråga om marionettens sprattel i tråden; in i vårt sekel kan vi följa tankelinjen; Gud har bestämt naturlagarna och:

Det sitter en herre i himlens sal
och till hans åldriga händer
gå knippen av trådar i tusental
från vart människoliv han tänder.
Han samlar dem alla, och rycker han till
så niga och bocka vi som han vill
och göra så lustiga piruetter,
vi stackars marionetter.

År 1746 publicerade La Mettrie sin berömda bok *L'homme machine*. För första gången vågade någon dra ut konsekvenserna av den naturvetenskapliga hållningen.

Människan var, hävdade La Mettrie, enbart en komplicerad maskin som lydde naturlagarna i lika hög grad som planeterna. La Mettrie fick aldrig något riktigt stort genomslag utanför kretsen av filosofer. Och det berodde naturligtvis på att filosofisk determinism ter sig motbjudande för radikala intellektuella. Man måste hålla i minnet att det ju inte här rör sig om den religiösa och mytologiska ödestron, utan om en rationellt grundad verklighetsuppfattning.

Man kan se hur Diderot brottas med problemet i t ex *Entretiens D'Alembert et Diderot*; hur han på olika sätt försöker slingra sig ur determinismen.

I vår tid har kvantmekaniken slagit undan grunden för den filosofiska determinismen. I mikrokosmos kan vi inte göra exakta förutsägelser för enskilda partiklars rörelser. Den moderna fysiken gör endast statistiska prognoser. Det går idag att vara materialist utan att behöva brottas med frå-

gan om världens öde är förutbestämt. 1900-talets utmaning från fysiken rör istället frågan om världens struktur. Består den av hävning som den klassiska materialismen hävdade, eller består den, som Bohr uttryckte det, av observationer?

Oberoende av detta fortsätter diskussionen från 1746 om människans och medvetandets natur. Motviljan mot determinismen är helt säkert orsaken till att så många vägrar att följa La Mettries tankar om medvetandets natur. Det är intressant att resonera med folk om detta. Min erfarenhet är att de flesta avvisar tanken på att hjärnan är ett slags maskin. Argumenten bottenar i allmänhet i frågan om känslolivet eller i frågan om determinismen:

- »En maskin kan väl inte ha känslor»
- »Medvetandet är ju oförutsägbart, det finns en gåta i människan»

Det intressanta med sådana utsagor är kanske att de är så typiska för 1800-talet. Ibland får jag, när jag läser tidningar och talar med folk, känslan av att 1900-talets stora vetenskapliga landvinningar överhuvudtaget inte nått dem som reflekterar över politik, samhälle och filosofi. La Mettries stora debattinlägg från 1746 besvaras påfallande ofta med argument från 1800-talet.

Men ibland blixtrar det till. 1979 publicerade den amerikanske fysikern och datateknologen Douglas R. Hofstadter en imponerande skrift med titeln *Gödel Escher Bach* — *Ett Ewig Gyllene Band*. Denna bok har nu på ett lysande sätt översatts till svenska av Jan Wahlén. Det handlar om ett inlägg i debatten som har lika stora utsikter att bli klassiskt som La Mettries.

1900-talets vetenskap kan nämligen ge en del svar på de frågor som bekymrat radikala intellektuella. Man behöver inte anta att SJÄLEN är något mystiskt oförklarligt som existerar utanför hjärnans materiella uppbyggnad. Människan kan mycket väl vara en maskin — ändå kan vi i princip visa hur medvetande, känslor, intuition existerar sen av fri vilja och förmågan till att kunna

betrakta sig själv — kan hanteras av en maskin.

1900-talets vetenskap kan nämligen beskriva maskiner av ett radikalt annorlunda slag än vad La Mettrie kunde se i sin samtid av enkla mekaniska vidunder.

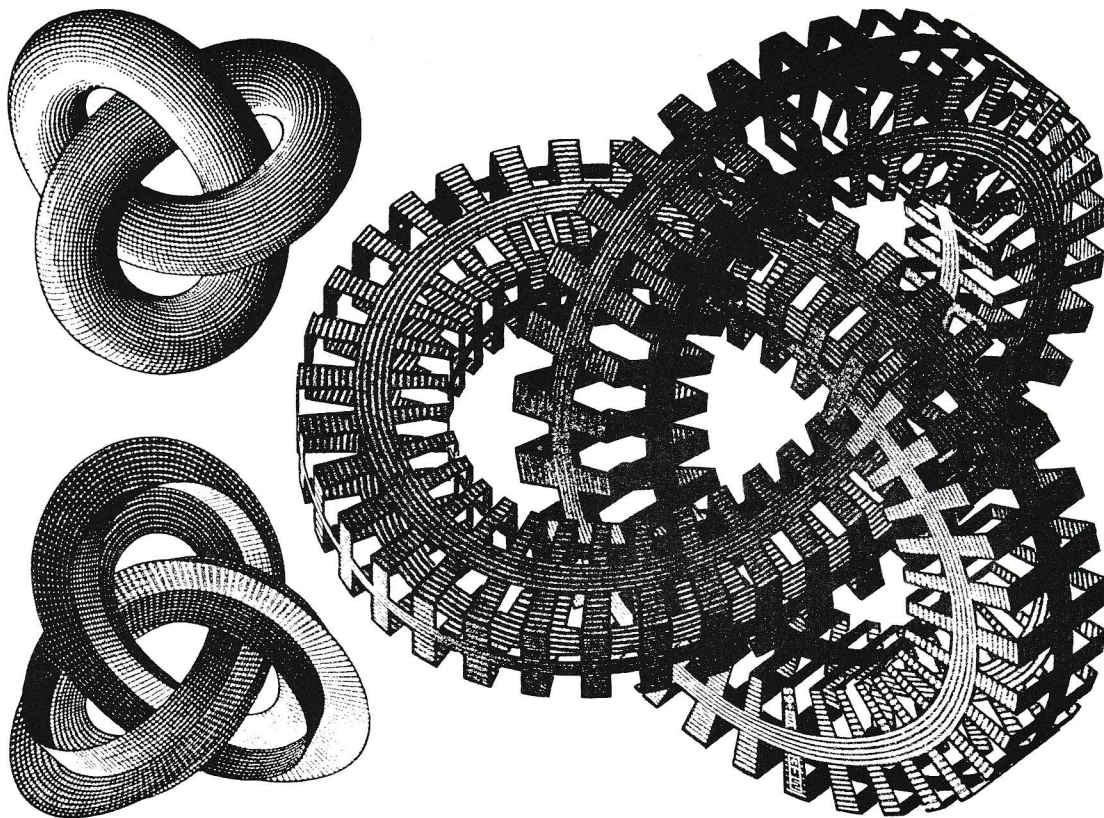
Man skall nu inte tro att Hofstadters bok är något slags enklare populär bok om datorer. Tvärtom inleder han med att påvisa det orimliga i att kunna förstå »själen» genom neurologiska studier. Ett sådant studium ligger s a s på fel nivå. Det blir som att försöka förstå vad ett komplicerat dataprogram gör genom att läsa kopplingschema för datorn. I stället tar Hofstadter läsaren med på en svindlande resa. Han redogör för 1900-talets stora upptäckt i logiken: Gödels teorem. Detta teorem säger nämligen att om en tankestruktur är kraftfull nog att klara av enkel aritmetik med hela tal så kommer den antingen att vara själv-motsägande eller ofullständig. Och sedan drar han konsekvenserna av detta för frågan om artificiell intelligens. Det finns inte här utrymme redogöra i detalj, jag kan bara uppmana till läsning.

På köpet får läsaren nämligen en föredömligt skriven populärvetenskaplig skildring av den moderna logiken, datorvetenskapen och biologin. Allt i hop belyses av Hofstadters utvecklingar och paralleller till musiken (Bach) och konsten (Escher).

På sina håll har man kallat Hofstadters bok en kultbok. Aftonbladets recensent bekände att han inte »orkade» läsa de avsnitt där Hofstadter för in läsaren i den moderna logiken samt att han inte »kunde gå med på» tankarna om maskiner och mänsklig intelligens. Motiven för att trampa på i artionhundratalet skiftar. För den som vill följa de stora diskussionerna är det däremot en stor upplevelse att kvällarna under några veckor ta sig tiden att tränga in i nittonhundratalet.

Douglas R. Hofstadter. *GÖDEL ESCHER BACH*. Ett Ewig Gyllene Band. Övers. Jan Wahlén. Ill. 807 s. Brombergs 1985. Pris: ca 290:-.

ISBN 91-7608-260-1

Karen Blixen

av Marie-Louise Persson

□ Marie-Louise Persson har läst böcker om och av Karen Blixen: »Hon var en bra men dålig författare. En skicklig berättare men aristokrat, kolonialist och dekadent romantiker.»

Karen Blixen är inne. Sydney Pollacks amerikanska kärleksfilm om Karen Blixens afrikaår, *Mitt Afrika*, spelar in Oscars för fulla hus. Michael Ende, succéförfattare till *Momo*, eller *kampen om tiden* och *Den oändliga historien*, bekänner sig i en intervju i *Tempus* till Tania Blixen och den romantiska skolan. Hennes böcker ges ut i nya upplagor och hon får stort uppslag i recensioner och artiklar i pressen.

Amerikanskan Judith Thurman har skrivit en tegelstensbiografi om Karen Blixens liv och författarskap. Judith Thurman har pratat med alla, läst alla brev och utforskat alla arkiv. Hon har t o m varit i Afrika och smakat på Karen Blixens afrikanske kocks berömda konsommé. Den som skulle koka i 24 timmar. Hon har läst och förstått och skrivit utförligt och insiktsfullt och lite trist. Det är roligare att läsa Karen Blixen själv. Hon var en bra men dålig författare. En skicklig berättare men aristokrat, kolonialist och dekadent romantiker.

Karen Blixen stammade från burgna borgare. Fadern var krigare, naturmystiker och författare. Han deltog i två krig och levde med indianer i Amerika innan han bildade familj, blev riksdagsman och hängde sig när Karen Blixen var nio år. Han klarade inte av det borgerliga livet och det gjorde inte hans dotter heller. Hon gick på målarskola och hade författardrömmar. Hon försökte komma i kontakt med George

Brandes, som var hennes litterära vägvisare, men hindrades av släkten. I stället gifte hon sig med en svensk släkting, Bror Blixen, som i utbyte mot Karen Blixens släkts pengar gav henne baronesstiteln och syfilis.

»Jag hade en farm i Afrika vid foten av berget Ngong.» I 17 år, från sitt 28:e som nygift baronessa till sitt 45:e, levde Karen Blixen på en kaffeplantage i Kenya. Släkten hade satsat pengar i projektet. De brittiska kolonialisterna ville säkra *sina* upptäckta rikedomar i Kenya och sålde afrikansk jord billigt till européer. Karen Blixen blev feodalherre och kunde delvis förverkliga det aristokratiskt lättsinniga och upphöjda liv, som hon drömt om, med kungamiddag, galablåsor från Paris och lejonjakter. Men både *Breven från Afrika 1914 - 1931* (Trevi 1982) och de böcker den medvetna författaren skrev på avstånd i tid och rum, *Den afrikanska farmen* och *Skuggor på gräset* ger också en annan bild. Breven är privata, blandar stort och smått och pendlar mellan olika sinnesstämmingar. Hon hade problem med släkt och män och pengar.

Hon var kluven, »ve oss för vad vi har gjort och gör med detta land» skriver hon hem. Hon upprördes över de engelska kolonisationsrens slösaktighet och rasfördomar samtidigt som hon själv satt fast. Hon älskade *sina* »natives» och såg samtidigt ut dem på arbete, på en jord som stultis från dem.

Böckerna är avklarnade och avpersonifierade pastoraler med filosofiska och etnografiska betraktelser insprängda bland berättelser om människor och djur. Klara och okonstlade vittnesbörd om vad som rörde sig i huvudet på en patriark och kolonialist. För Karen Blixen var Afrika ett romantiskt och erotiskt drömland med aristokratisk natur och aristokratiskt folk, ett land som smutsades av engelsk medelklassighet. Kunde hon inte vistas bland den verkliga aristokratin, för vilken pengar inget betydde, vilken kände sitt »savour vivre» och kunde föra lärda samtal om religion och filosofi från hästryggen, ville hon »ner till proletariet» eller deras motsvarighet i Af-

rika, »natives». De levde nära jorden, hade en »vild charm». Precis som den verkliga aristokratin hade de inget att förlora och ägde därför storhet och frihet.

De tyckte om berättelser och det var sagoberättare Karen Blixen blev när hon misslyckats med farm och äktenskap och kommit hem till Danmark. 1934 slog Isak Dinesen, alias Karen Blixen, igenom i Amerika med *Seven gothic tales*. Hon skulle fortsätta skriva nästan allt först på engelska, för den engelska och amerikanska marknaden. *Sju romantiska berättelser* mottogs betydligt svalare i Danmark. Mitt under ekonomisk kris och stor arbetslöshet framträdde en fullblodsromantiker som drömde sig tillbaka till l'ancien régime.

I Karen Blixens romantiska berättelser, som skulle följas av flera *Vintersagor* (1942), *Ödets lekar* och *Sista Berättelser* (1957) finns knappast någon miljö och absolut inga vanliga, levande människor. Karen Blixen avskydde psykologiska romaner. Hon var berättare och dekadent moralist. Kvinnorna i berättelserna är starka och vackra, ädla gudinnor, valkyrior, jungfrur eller horor. Männen är ibland upplösta, livsvisa kavaljerer. De nöjer sig inte med att strippa sina tiltänkta i tankarna på deras kläder, utan klär av dem in på skelett och kranier för att riktigt kunna älska. Ibland är de hjältar, som hellre dödar än kommer försent till älsklings möte. Allt eller intet och mest det senare. Personerna dör och försakar utan att man riktigt förstår varför. De är ädla, förfinade och livsodugliga.

Det finns en iskyla i all förtäckt och ofullbordad sexualitet och erotik i berättelserna. Karen Blixen behärskade konsten att berätta. Hon håller läsaren i fast grepp och är livsfarligt förförisk i sin lust att forma hjärtan och tankar till sin dekadentia och reaktionära värld. Hon såg sig själv som snerska och konsten som bröd åt folket. Hon såg en fara i demokrati, som skapade medelmåttighet, och ett värde i klassamhället. Hon var för en absolut världsordning. Kapitalisten och konstnären skapar båda guld och historia av andras kött och blod men

konstnären ger tillbaka »myten och äventyrets druva i folkets tomma bågare» så att det kan stå ut.

I *Moderna äktenskap* hävdar Blixen kärlekens rätt, att ett samliv utan kärlek är vederstyggligt och att ett hem som svikit sitt högsta ideal, kärleken, är en förbannelse. Hemmet betraktar hon som en alltför mjuk sång, som man inte ska vistas i längre än nödvändigt.

Den skräckromantiska skräckromanen *Vedergällningens vägar* (1944) såg hon som ett illegitimt barn att tjäna pengar på. Den fick inte ens publiceras under pseudonymen Isak Dinesen. Hon dölde sig bakom masken Pierre Andrézel.

Karen Blixen gillade maskspel. På ett fotat, taget strax innan hon dog, sitter hon som en av sina hjältar. Fysiskt modig, upphöjt och oberört säker, ett sadoniskt leende skelett smuttande på ett glas champagne. Bakom masken — otaliga operationer, stor smärta, ryggmärgssyfilis och knappt någon magsäck.

Judith Thurman. KAREN BLIXEN. Ett diktarliv. Övers. Margareta Järnebrand. 573 s. Forum 1986. Pris: ca 220:-

ISBN 91-37-08850-5

Karen Blixen. SKUGGOR PÅ GRÄSET. Övers. Torsten Blomkvist. 119 s. Trevi 1986. Pris: ca 30:-

ISBN 91-7160-7439

Karen Blixen. DEN AFRIKANSKA FARMEN. Övers. och förord Artur Lundkvist. 285 s. Trevi 1984. Pris: ca 35:-

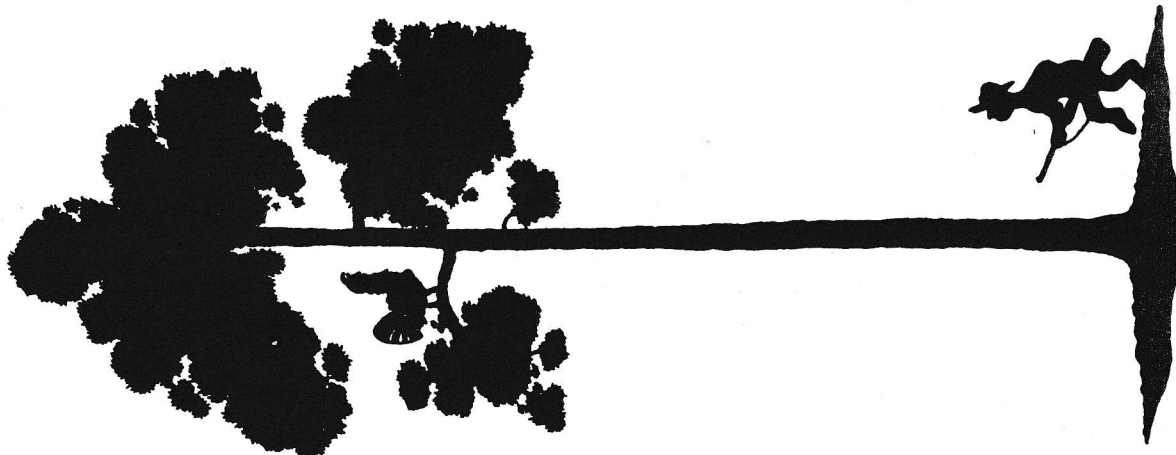
ISBN 91-7160-6947

Karen Blixen. ÖDETS LEKAR. Övers. Torsten Blomkvist. 219 s. Trevi 1985. Pris: ca 90:-

Karen Blixen. MODERNA ÄKTENSKAP. Övers. Ann-Marie Seeberg, förord Marie-Louise Ramnefalk. 116 s. Författarförlaget 1983. Pris: ca 81:-

ISBN 91-7054-428X

BOKANMÄLNINGAR

Ill.: Kaj Stuart-Beck

Wilhelm Agrell. BAKOM UBÅTSKRIS-
SEN. Ill. 230 s. Liber 1986. Pris: ca 188:-

ISBN 91-38-90723-2
1-2-3-4-5-... Sida efter sida vänder jag.
Tröttande.

Agrell är en riktig bubbelmakare. Läs-
ningen känns som att försöka ro en eka i en
vassrugg.

Visst är det bra med sammanställningar
över ubåtskränkningar och beskrivning av
miniubåtar och av svensk debatt.

Jämförelsen mellan Christian Günther,
Undén och dagens regeringar är också in-
tressant.

Men 230 sidor för att komma fram till
den felaktiga slutsatsen att Sovjet inte sät-
ter upp en kredit och debetkolumn för
kränkningarna är för mycket.

Nils Funcke

Ansvärgata:
Lars Andrée
Marianne Fors

Fridhemsgatan 46 B
852 42 SUNDSVALL

Tel. 060-11 70 24

ATT VÄLJA SIN SAMTID. Essäer ur le-
vande svensk litteratur från Birgitta till
Karlfeldt. Red. Bengt Landgren. 268 s.
Norstedts 1986. Pris: ca 135:-

ISBN 91-1-853501-1
Försedd med akademins hallstämpel före-
ligger i denna volym en samling essäer om
svenska klassiker, som alljämt anses aktu-
ella. I stafettloppet från den heliga Birgitta
till Karlfeldt saknar man namn som Luci-
dor, Leopold och Fröding.

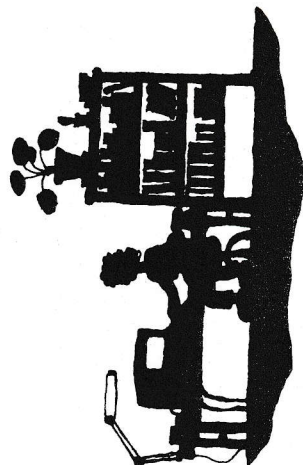
Klassikerna — Linné, Kellgren, Strind-
berg och många andra — behandlas av ett
antal lärda pennor i svensk vitterhet. Lars
Gyllenstein inleder med en diskussion om
begreppet samtida.

Till guldkornen hör Inge Jonssons essä
om Swedenborg, medan Delblancs bidrag
om Stiernhielm inte når utöver hyllnings-
skriftens ram.

Horace Engdahl, en av de verkliga grub-
belgubbarna i nutida svensk vitterhet, tar
itu med Thorild. Där är man strax ute på så
djupt vatten att man som läsare riskerar att
drunkna. Och till fastlandet återkommer
man ganska tomhänt.

Men som helhet är samlingen mycket läs-
värd, trots ett och annat akademiskt
magplask.

Kent Begler

José Maria Arguedas. DE DJUPA FLO-
DERNA. Övers. Sonia och Kjell A Johans-
son. Förord Kjell A Johansson. 311 s. Le-
genda 1985. Pris: ca 145:-

ISBN 91-582-0477-6
Kjell A Johansson presenterar peruanen
Arguedas i sitt utmärkta förord till *De djupa
floderna* och citerar hans avskedsord till
livet och litteraturen: »Jag är säker på att
min kraft och förmåga som litterär gestal-
tare, lärare, forskare eller initiativtagare re-
ducerats till nästan ingenting och endast
skulle räcka till för en roll som passiv och
vanmäktig åskådare av den oerhörda kamp
som människan för i Peru och på andra
håll; jag skulle inte kunna uthärda detta
öde. Antingen aktör, såsom jag varit alltså
dan jag började i gymnasiet för fyrtiotre år
sedan, eller inteting.»

Med ett starkt laddat språk ger Arguedas
i *De djupa floderna* en intensiv inblick i pe-
ruanernas liv på gränsen mellan inkakultu-
ren och den spanska erövrarkulturen. Ro-
manen är verkligen en »de fattigas opera».

Marianne Fors

BLODIG GRYNING och andra noveller från Afghanistan. Antologi. Övers. Stefan Lindgren och Habib Farajzade. 190 s. Le- genda 1985. Pris: ca 130:-

ISBN 91-582-0773-2
För första gången finns nu ett urval afghansk prosa på svenska. I arton noveller ger tretton moderna afghanska författare en inblick i det afghanska folkets levnads- villkor och tänkande.

Novellerna är av skiftande karaktär och, i viss mån, också kvalitet. De bästa stycke- na är koncentrerade, intensiva — påtagligt präglade av en fortfarande levande, munt- lig berättartid. I några av de noveller som behandlar dagens situation, den ryska okupationen och kampen mot inkräktar- na, kan karaktären av beredskapslitteratur bli lite väl besvärande — åtminstone för en svensk läsare. Men avsikten är ju inte att tillfredsställa svenska läsare, utan att skriva berättelser som ska fungera i den afghanska samtiden.

Sammantaget ger samlingen en mycket viktig nyckel till förståelsen av den envetna afghanska motståndskampen.

Hans Olsson

Olle Bolang. JAPAN. Så fungerar världens största blandekonomi. 261 s. Tiden 1985. Pris: ca 130:-

ISBN 91-550-3051-3
Idag ges böcker ut på spekulat. I detta fall har förmodligen någon förlagsman re- sonerat som så att många affärsmän reser till Japan; aha, en kanske ännu inte fylld nisch för lättuggade resehandböcker med näringslivsinriktning.

Resultatet av funderingarna har blivit denna bok, en snabbt hopklippt samling fakta om Japan med inriktning på närings- liv, arbetsmarknad, energiförsörjning, social-, handels- och utrikespolitik. Skrif- ten är fylld av ostrukturerade siffror om än det ena och än det andra. Nog fungerar den som blädderlektyr när man tröttnat på flygplansfilmen på väg till Tokyo, men för den som vill lära sig något om Japan räcker den ej.

Staffan Glassel

Bo Cavefors. HELVETET. 61 s. Janus 1985. Pris: ca 55:-

ISBN 91-85986-27-5

Det var en gång en bokförläggare som sta- ten och kapitalet gemensamt myglade bort från uppdraget att ge ut Strindberg i natio- nalupplaga. På detta följde konkurs, landsflykt och stora insatser för att rädda hans boklager undan returpapperskvarnar- na.

I sin litterära debut, en tunn volym tan- kar och kortprosa, sysslar Bo Cavefors främst med teologiska och kyrkohistoriska frågor. Hans katolicism visar sig vara på- fallande socialt inriktad. Ändå är det bara i sidoordnade texter det kan bränna till. Bl a i en diskussion kring folkets vilja och be- dömmingen av landsförräderi men framför allt i jämförelsen mellan Benito Mussolini och Per-Albin Hansson, två av trettioalets stora folkhemsarkitekter.

Dennis Zackrisson

Elias Canetti. MASSA OCH MAKT. Övers. Paul Frisch. 509 s. Forum 1985. Pris: ca 235:-

ISBN 91-37-08809-2

Canettis *Massa och makt* från 1960 ut- märks av en intresseväckande mångfald och överraskande inblickar i massans psy- kologi och olika former. Den kan vara »förföljande», »flyende», »omstörtande», en »förbudsmassa», en »festmassa», kri- gets »dubbelmassa» som försöker före- komma döden och dödar. Maktens be- ståndsdelen, uttryck och symboler beskrivs samt maktavarnas överlevnadsstrategier och överordnade befällningsroll. Men väx- elsepelet mellan massan som »behöver en riktning», »ett ouppnått mål», och makt- havaren som vill vara den ende överlevande behandlas högst indirekt. Med all respekt för Canetti: för mig är mycket i boken allt- för vagt. Det beror kanske på ett 25 års tid- savstånd. Bäst tyckte jag om sista menin- gen: »Den som vill komma åt makten mäs- te utan ångslan se befällningen i vitögat och finna medel att beröva den dess taggar.»

Martin Grass

Julio Cortázar. INGEN ÄR SOM GLEN- DA och andra berättelser. Övers. Jens Nor- denhök. 135 s. Brombergs 1985. Pris: ca 105:-

ISBN 91-7608-214-8

Luis Britto García. VIDRÄKNING. För- ord Ana Luisa Valdés. Övers. Lena Karls- son. 203 s. Nordan 1985. Pris: ca 85:-

ISBN 91-7702-137-1

När man läser dessa två verk kan följande reflexion ändå inte utebli: Är det verkligen de mest intressanta texterna av dessa två författare som förlagen valt att översätta? Cortázar är den mest namnkunnige av de två. Han är en mycket skicklig novellist och prosaförfattare, som lyckas avlocka det skenbart banala dess hemligheter. Han gör litteratur med andra ord. Men själv skulle jag föredra att få upptäcka genom literatu- ren att världen existerade.

I Britto Garcías bok pulserar onekligen världen, men i denna svavelosande uppgö- relse med allt och alla blir man till slut så trött av att vara subversiv och protestera att man som läsare till slut faller död ner på golvet eller inte fullt lika drastiskt somnar in i soffhörnet efter att inte ha förstått nå- gonting av vad författaren egentligen är ute efter.

Carl-Eric Johansson

Kristin Hallberg, Boel Westin, Ying Toijer Nilsson, Maria Nikolajeva, Ulla Bergstrand, Lars Peterson, Vivi Edström. I BILDERBOKENS VÄRLD 1880 - 1980. 253 s. Liber 1985. Pris: 168:-

ISBN 91-38-90524-8
I nio uppsatser skildras barnbilderbokens utveckling under hundra år. Tonvikten ligger på svenskt material, eftersom svensk bilderboks-konst är världsberömd. Boken riktar sig till biblioteken och till undervisningen vid universitet och högskolor. Men visst är ämnet intressant även för allmänheten. Sexhundra bilderböcker utgör underlaget för studierna, och naturligtvis är boken rikt illustrerad. Förutom kända namn som Jenny Nyström, Otilia Adelborg och Elsa Beskow tar man upp andra mer okända som Nanna Bendixson, Maj Bring m fl. Änner som tas upp är: barnroller, kvinno-roller, den sovjetiska bilderboks-konsten, mötet mellan sagan och bilderboken, bilderboksanalyser, Viktor Rydbergs lille Viggs äventyr i tre versioner, vuxengestaltningen i Pulvret-böckerna samt Tove Janssons bilderboksestetik.

Per-Olov Englund

Gustav III. DEN SVARTSJUKE NEAPOLITANAREN. Inl. och komm. Kerstin Derkert. Stiftelsen för utgivning av teater- vetenskapliga studier 1985. 114 s. Pris: ca 40:-

ISBN 91-86434-020
Gustav III:s sista drama uppfördes första gången på Dramaten 1793, mer än ett år efter författarens död, och spelades sista gången 1801. Tre manus finns kvar och denna utgåva är utskriven efter suflörens manus med strykningar och vissa kommentarer. Pjäsen har emellertid tidigare tryckts flera gånger och översatts till franska och tyska.

Pjäsen står på gränsen mellan klassicism och romantik och behandlar ett för tiden vanligt tema: fångenskap och befrielse.

Första akten utspelas i en eremithydd i en mörk skog, den andra i en sal på slottet och den tredje i ett fängelsevalv i slottets inandöme. En liknande komposition har Strindberg använt i Spökskonaten.

Kerstin Derkerts utmärkta inledning och kommentarer gör utgåvan både läsvärd och intressant. Vid läsning av själva pjäsen går tankarna till Uarda.

Sigurd Hansell

Förr och Nu i din tidning?

Recenseras Förr och Nu i din tidning eller har du läst andra kommentarer om oss? Klipp ur och skicka till Förr och Nu.

Kaj Falkman. JAPANS ANSIKTE. Möten med en annan verklighet. 291 s. Atlantis 1985. Pris: ca 145:-

ISBN 91-7486-399-1
Hur kommer det sig att Japan haft sådana framgångar under efterkrigstiden? Från sönderbombad och besegrad nation, en liten ögrupp fylld av folk men utan råvaror, har Japan utvecklats till ett högteknologiskt välfärdssamhälle.

Kaj Falkman har levt i Japan som UD-tjänsteman i perioder från 60-talet fram till idag. Han gör här ett ambitiöst försök att ge en bild av Japan och även svara på några av våra frågor. Längre essäer blandas med dagboksanteckningar (som dock ibland kunnat undvaras). Tyngdpunkten ligger på kulturen och åtskilliga kulturpersoner, som författarna Kawabata och Mishima samt arkitekten Izosaki, passerar revy.

Essäerna är bokens styrka. Med snabba penseldrag tecknas en kulturell och historisk bakgrund till »det japanska undret». En impressionistisk och kunskapsbaserad bild av »en annan verklighet.»

Staffan Glassel

Buchi Emecheta. EN KVINNA EN MOR. Övers. Olof Hoffsten. 300 s. Brombergs 1986. Pris: ca 160:-

ISBN 01-7608-309-8
Nju Ego förlorar sin man då hon inte föder honom de barn, och framförallt söner, som är nödvändiga för att hon ska accepteras som kvinna. Därför beger hon sig från landsbygden till Lagos för att gifta sig en andra gång, med en man hon aldrig träffat.

Miljön i staden är henne lika främmande som mannen är. Men hon får barn. Trots att hon inser det orättvisa i att männen alltid värderas högre än kvinnorna kan hon inte undgå att själv gynna sönerna på dötternas bekostnad. Äldste sonen får studera men sviker sin mor och syskonen.

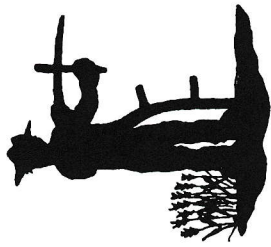
Den nigerianska författarinnan Buchi Emecheta skriver rappt och kraftfullt. En kvinna en mor är både spännande och intressant — en utmärkt roman.

Marianne Fors

Yasar Kemal. VREDGAT HAV. Övers.
Mårten Edlund. 325 s. Gidlunds 1985. Pris:
ca 150:-

ISBN 91-7844-0335
Detta är Kemals fjortonde roman. Därmed
är han förstås en rutinerad författare.
Omslaget pryds mycket passande av ett vio-
lett, oroligt hav. Den fängslande berättel-
sen startar med högt tempo redan på första
sidan. Miljön utgörs av Istanbul och närlig-
gande fiskebyar. Kemal är en skicklig be-
rättare. Hans miljö- och personskildringar
är enastående. Man gör sig mycket klara bi-
lder av människorna i berättelsen och man
lär verkligen känna särskilt huvudpersoner-
na på djupet. I centrum står ensamvargen,
fiskare Selim, han som har vänt ryggen åt
omvärlden och som älskar havet och fiskar-
na, och Zeynel Celik, även han missförs-
tådd och orättvist jagad av omvärlden. Be-
rättelsen visar också skickligt och avslöjan-
de människans skiftande natur, och vårt
grymma utnyttjande av den jord vi stund-
tals påstår oss älska.

Per-Olov Englund

Anders Johansson. AMERIKA — DRÖM
ELLER MARDRÖM? Foto: författaren
m fl. 235 s. LT 1985. Pris: ca 185:-

ISBN 91-36-02049-4
Svenskamerikanen är en mytisk figur hem-
ma i det »gamla landet». Anders Johans-
son gör en omfattande dokumentation av
svenskamerikaners verkliga livsöden. Ur
vitt skilda samhällsgrupper fångar han upp
de självbiografiska berättelserna. Framför
allt får vi bekanta oss med skogsarbetare,
sjömän m fl som idag, på åttiotalet utgör
en inte ringa del av fattig-Amerikas sop-
köer. Människor som efter ett slitsamt liv
tvingas möta ålderdomen i förnedring.

Fotot ger ytterligare tyngd åt bokens
poetiskt finstämde karaktär. Författaren
väver in personporträtten i tankeväckande
och träffande resonemang kring »det sven-
ska arvet» i Amerika, dikten och verklighe-
ten.

Helheten utgör inte bara ett stycke tidi-
gare eftersatt kulturhistoria, den är också
något så ovanligt som ett stycke folkets kul-
tur i 1980-talets Sverige. En bok att föräls-
ka sig i!

Anders Tidström

Martin Kylhammar. MASKIN OCH
IDYLL. 256 s. Liber 1985. Pris: ca 70:-

ISBN 91-38-61645-9
Maskin och idyll börjar akademiskt träigt
med en uppräknings av olika teorier för den
pastorala litteraturen och med en genom-
gång av olika internationella bidrag till pas-
toralforskningen. Hå hå ja ja.

Men sedan visar det sig att det finns en
intressant kärna i denna bok. Kylhammar
tar upp tråden från Ahlströms banbrytande
avhandling om det moderna genombrottet
och diskuterar hur Strindberg respektive
Heidenstam förhållit sig till tekniken. Båda
började som anhängare av en pastoral uto-
pi. Under det fascinerande 1890-talet körs
denna utopi över av den tekniska utveck-
lingen. Strindberg utvecklar sin pastoral
från idyll till systemkritik medan Heiden-
stam vänder på klacken och blir tekniken-
tusiast.

Boken är värd att reflektera över. Kyl-
hammar har tagit Ahlström på allvar. Man
får alltså stå ut med det »vetenskapliga»
tramset. Guld glimmar i gruset.

Svante Svensson

Bo Landin. OM TRÅD KUNDE GRÅTA.
Fotoill. Hans Östbom. 280 s. Prisma 1986.
Pris: ca 140:-

ISBN 91-518-1943-0
Försumning är, per definition, inget glatt
ämne. Redan i sin utgångspunkt förväntar
man sig gärna ett bedövande mollanslag
som förtär den icke fackkunniges läslust.
Men Bo Landin är en frisk värvind i miljö-
debatten. Anslaget är inte kverulans och
moralisering utan kärlek till naturen och
sakligt sökande efter miljöförstörelsens
orsak och verkan.

Boken ger delvis en historisk tillbaka-
blick på effekterna av den tidiga industria-
lismen men uppehåller sig främst vid den
aktuella situationen i Europa och Nord-
amerika. Vi kommer de värst utsatta områ-
dena in på livet i såväl öst som väst. Miljöer
ges en inräkande beskrivning och initiera-
de forskare och vetenskapsmän talar till oss
på ett osentimentalt och övertygande sätt.
Höjdpunkterna är belysningen av miljöde-
batten i USA/Kanada respektive Storbri-
tannien.

Rent språkligt är boken inte lika full-
gängen.

Anders Tidström

Anne Lidén. LARS SNICKARE OCH S.
OLOFSKÅPET I VÄRMDÖ KYRKA. Ill.
85 s. Kungliga Vitterhets historie och antik-
vitetsakademien. Antikvariskt arkiv nr. 71.
1984. Pris: ca 86:-

ISBN 91-7402-153-2

När Anne Lidén går till verket för att av-
vinna altarskåpet i Värmdö kyrka dess gå-
tor blir det, för att använda en kanske sli-
ten schablon, spännande som en detektiv-
roman. Med stor historisk förtrogenhet,
föredömlig metodologisk klarhet och este-
tisk känslighet klarar hon ut frågor som
vem Lars Snickare var, hur man skall ka-
raktärisera hans stil, vad han byggt på för-
lagor och lån från samtida bildkonst, hur
han står i förhållande till den utländska och
inhemska bildkonsten, hur det kommer sig
att S. Olof håller sin yxa på ett så »konst-
närligt» sätt.

Författaren gör upp med de »romantiska
mästarföreställningar» som florerat i den
konsthistoriska forskningen, bl a i sam-
band med Lars Snickare. Altarskåpens till-
komsthistoria återförs till mer hantverks-
mässiga traditioner, samtidigt som Lars
Snickares individualitet ges större preci-
sion.

Mats Miljand

Torgny Lindgren. *LEGENDER*. 178 s. Norstedts 1986. Pris: ca 115:-

ISBN 91-1-861122-2

Torgny Lindgrens senaste bok är en samling noveller, 13 till antalet. De utspelas i skilda tider och på skilda platser, från biblisk tid till nutid. Alla har en prägel av övernaturlighet och fantasti. Titeln *Legender* är därför helt på sin plats. Närvaron av en gammaltestamentlig Gud är ofta påtaglig, och olika moraliska frågeställningar har en framträdande plats. Zorn, Heidenstam, Selma Lagerlöf och Josua är några av personerna i berättelserna.

Många av berättelserna är mångtydiga och avslöjar, eller låter ana, verkligheter bakom verkligheten. De är skrivna på ett kärnfullt och klart språk, som påminner om Bibelns. Författarens fantasi och stilistiska lekfullhet är medryckande.

Kurt Hedberg

LITTERATUR & PSYKOANALYS. En antologi om modern psykoanalytisk litteraturlöslöshet. Red. Lars Nylander. Bidrag av Leo Bersani, Susan Hawek Brisman, Leslie Brisman, Robert Con Davis, Shoshana Felman, Birgitta Holm, Fredric Jameson, Julia Kristeva, Rikard Schönström, Ebba Witt-Brattström. 353 s. Norstedts 1986. Pris: ca 160:-

Den psykoanalytiskt inspirerade litteraturforskningen har i Sverige varit praktiskt taget helt frånvarande. Lars Nylander skriver att det till dels hänger samman med den teorilöshet och aversion mot filosofisk spekulation som präglat hela den svenska humanistiska traditionen. Teorierna kommer in bakvägen. Författarna tillägnar sig teorier som de låter berättelsen styras av. Men läsaren känner inte igen teorin och kan därför inte skilja den ena berättelsen från den andra. Essäerna i *Litteratur och psykoanalys* ger en lättillgänglig introduktion till den freudianska litteraturlöslösheten.

Inga Gustafsson

Georg Lukacs. *FÖRNUFTETS BANE-MÅN*. Från Nietzsche till Hitler. Övers. Bernt Kennerström. 320 s. Arkiv Förlag 1985. Pris: ca 130:-

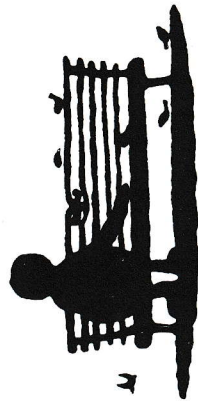
ISBN 91-85118-753

Georg Lukacs. *REALISMENS SEGER*. Litteraturkritiska essäer. Kommentar, urval och övers. Lars Bjurman. 307 s. Arkiv Förlag 1983. Pris: ca 120:-

ISBN 91-85118-885

Hos Georg Lukacs är den litteraturpolitiska uppfattningen mycket tätt sammanvävd med den filosofiska ståndpunkten. Den senare utgör utgångspunkt och schema för bedömningen av skönlitteraturen. Nu finns två sjök centrala Lukacs-texter i lättillgänglig svensk översättning och det blir lättare att testa hans tankegångar mot aktuella åsikter. Det är t ex fruktbart att använda hans distinktion mellan berättelse och skriva på svenska författare som Ivar Lo-Johansson eller Vilhelm Moberg för att se vilket utfall man får. Såväl skillnaden mellan författarskapen som teorins svagheter blir tydligare. På liknande sätt kan man spekulera om Nietzsches om inspirationskälla till såväl den »imperialistiska periodens irrationalism» som de första upproren på 1900-talet.

Lars André

MÖTE MED BROR HJORTH. Red. Märit Ehn, Margareta Hjorth, Göran Sörbom och Margareta Wirmark. Därutöver bidrag av Ulf Linde, Tommy Östmar, Hans Olof Boström. 227 s. Rikt illustrerad. Bildförlaget Öppna Ögon 1986. Pris: ca 305:-

ISBN 91-85906-31X

Få torde ha passerat framför Centralstationen i Uppsala utan att för ett ögonblick sugas fast vid Bror Hjorths Näckens polska. Öppenheten, nakenheten och livskraften tvingar sig på betraktaren och håller kvar blicken.

Många har vallfärdat till den lilla träkyrkan i Jukkasjärvi nära tio mil utanför Kiruna för att se Bror Hjorths målade trärelief. De klara färgerna kastar sitt ljus över hela kyrkan och Laestadius knäfaller framför Maria, som hjälper honom till tro.

Bildförlaget Öppna Ögons Bror Hjorth-bok ger genom de många bilderna i utmärkt tryck en bred sammanfattning och presentation av konstnären.

Inga Gustafsson

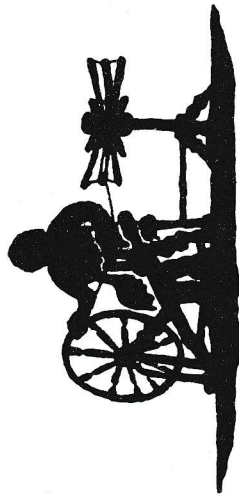
Karl Rune Nordkvist. **SLAKTARENS HUS**. 220 s. Norstedts 1985. Pris: ca 123:-

ISBN 91-1-851342-5

Slaktarens hus är en fortsättning på *Solens barn* vars huvudperson Olle, då 11 år, blir lungsjuk och skickas till sanatorium. Nu, 3 år senare och c:a 1930, kommer han »hem» till den lilla norrlandsbyn, där modern, mot mat och husrum, är hushållerska åt en tacksamhetskrävande banvakt. Man får följa Olles liv under något år framåt. Huvudtema är kommunikationslöshet — det är verkligen långt mellan hjärta och hjärta — och utanförskap. En av de få som visar medkänsla med pojken är den alkoholiserade och ringaktade slaktaren, som så småningom ger honom och hans mor husrum.

Karl Rune Nordkvist har en osentimental, på samma gång lågmäld och sträv stil. Miljöskildringen är levande och person-teckningen är övertygande. Låt oss hoppas på en fortsättning!

Kurt Hedberg

Peter Nilson. GULDSPIKEN. Roman. 354 s. Norstedts 1985. Pris: ca 160:-

ISBN 91-1-851282-8
Det börjar på halva 1800-talet. Fattiglap-
pen Elias i Sätthögs socken i Småland växer
upp med den hägrande drömmen om guld
respektive skräcken för Helvetet.

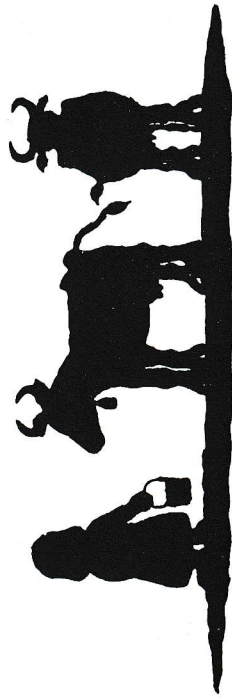
I självförsvaret slår han en dag ihjäl en
tjur, flyr, kommer till Afrika, tar sig så
småningom över till Amerika, prövar på li-
te av varje, blir ägare till en stor myckenhet
guld och återvänder till Sverige som en rik
man...

Det här är en stor bok. Bottarna är
många — vinklingarna oräkneliga.

Språket är — i sin bredd och flykt — fas-
cinerande. Peter Nilson är en stor berättar-
re. Den dag han åskådliggör sitt budskap
bättre och väljer att dra åt trådarna, kan
verkligt stor och bestående litteratur bli till.

Birger Andersson

Birger Andersson

Björn Runeborg. VÅGSPELET. Roman.
270 s. Författarförlaget 1985. Pris: ca 140:-
ISBN 91-7054-483-2

Med hjälp av en ner i minsta detalj utförd
kartläggning av allt vad resurser heter, skall
Gotland göras till en företagsekonomisk
enhet.

Georg Donner, som anställs att i fält be-
arbeta naturtillgångarna, får snart klart för
sig vilken fantastisk konstruktion, byggd
på ljusblå drömmar, samhället är...

Författaren vill visa hur tanken på total
kontroll av samhället finns inbyggd i da-
gens datateknologi och hur politikerna —
antingen de vill eller inte — aldrig kan bli
annat än administratörer av utvecklingen.

Syftet med romanen är gott — resultatet
sämre. Handlingen är rörig, fotfästena un-
danryckta, ironierna och sarkasmerna när
inte målet. Läsningen tröttnar.

Det är synd. För Björn Runeborg kan
långt bättre.

John Seymour. DE GAMLA HANTVER-
KEN — redskap och metoder från själv-
hushållningens tid. Övers. Margareta Ek-
löf. Ill. 191 s. Bonniers 1985. Pris: ca 245:-
ISBN 91-34-50568-7

John Seymour är ju omskriven expert på
självhushållning och syntes flitigt i spalter-
na för några år sedan. I denna bok de-
monstrerar han sina breda kunskaper om
alla slags hantverk, knutna till det forna
lanthushållet i Europa. Vad allt som står
där; korgflätning, ljusstöpning, drejning,
båtbygge, timring, pappersmakning, rep-
slagning, o s v, o s v. För alla hantverks-
galningar är alltså detta en, om inte ound-
gänglig så dock oförgänglig bok, vacker,
förfäffligt illustrerad och lättläst. Möjli-
gen störs man en smula av en dagisför-
numstig ton över texten — som om t ex
halmfälggning vore något man gjorde
undan på eftermiddagen, men annars är Sey-
mours skrivsätt personligt och enkelt.
Hantverket är ju dock lika nödvändigt som
de goda böckerna för kulturmänniskan.
Det förutan är vi fumliga fattigdomsbevis.

Jan-Olov Nyström

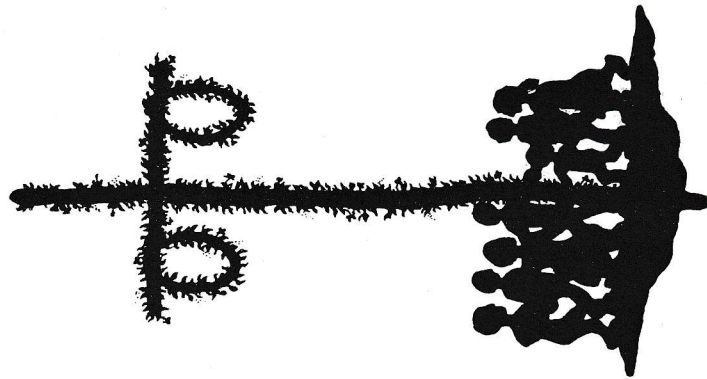
Christian Braad Thomsen. SIGI ERÖV-
RAREN. En Freudbiografi. 216 s. Alfabe-
ta 1985. Pris: ca 130:-

ISBN 91-7712-058-2
Janet Malcolm. STRIDEN OM FREUDS
ARKIV. Övers. Ingrid Maria Ingemark.
153 s. Prisma 1985. Pris: ca 145:-

ISBN 91-518-1814-0
Freuds teori om det undermedvetna har un-
der hela 1900-talet varit oerhört produktiv.
Den strukturerar tänkandet för flera för-
fattare och litteraturkritiker. För Christian
Braad Thomsen blir Freud en ungdoms-
hjalte som går från klarhet till vishet. Han

erövrar sina positioner med list och offer-
vilja. *Sriden om Freuds arkiv* beskriver
schackrandet med kvarlåtenskapen. Freu-
dianer är roliga eftersom de programma-
tiskt söker det offentliga i det privata. De
väjer inte för intima avslöjanden. Också
här kan man plocka ihop en Freudbild. Te-
oretiskt finns mer att hämta i Gunnar Bran-
dells lilla häfte *Freud och hans tid*.

Lars Andrée

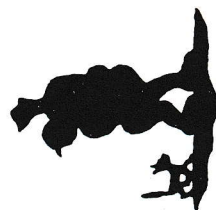
Anton Tjechov. DRAMER. (Ivanov, Måsen, Morbro Vanja, Tre systrar, Körsbärsträdgården, Skogsspöket). Övers. och komm. Staffan Skott. 588 s. AWE/Gebers 1986. Pris: ca 145:-

ISBN 91-20-07163-9
Att med 150 ord recensera Tjechovs dramer är naturligtvis ogörligt. Istället några ord om översättningen — den är, när det nu finns andra att tillgå, helt umbärlig.

I Skotts tappning har Tjechov blivit en både pratfam och inexact språkkonstnär. Ekonomin har försvunnit liksom koncentrationen, istället blir texterna utslätade och bräddfulla av nutidssvenska vändningar och uttryck. Skott föredrar det allmänare uttrycket framför det mer precisa. Ofta nog är orden valda utifrån en omotiverad ambition att tillrättalägga texten för en modern svensk publik. Men ett sådant ängsligt sneglande begränsar översättningens hållbarhet och brukar sällan vara lyckat. Genom dessa manövrar drabbas också viktiga byggsstenar i den tjechovska stilen; metaforer, de rakbladsvassa psykologiska karaktäriseringarna, stämningmåleriet och den talspråkliga precisionen. Lakonismen förvandlas till pladder.

Det gör mig ont att behöva säga det, men Skott har helt enkelt inte varit sin uppgift vuxen.

Kent Begler

Günter Wallraff. LÅNGST DÄRNERE. Övers. Sune Karlsson. 230 s. Norstedts 1986. Pris: ca 132:-

ISBN 91-1-861011-0
Han har gjort det igen. Wallraff, förvandlingskonstnären, tränger inte bara ned till samhallets botten utan är också medagerande. Den här gången längst därnere bland gästarbetarna i Väst-Tyskland.

Vi får följa honom som försökskanin hos läkemedelsindustrin, som grovarbetare, livvakt med mera.

Eländet har funnits där år efter år. Nu kommer det upp till ytan. Visst är det viktigt. Men effekten ebbat nog dessvärre ut. Ska förbättringarna ske och bli bestående krävs organisation och medvetenhet. Det finns inte vad jag förstår.

Nils Funcke

Arne Treholt. ENSAM. Övers. Sune Karlsson. 365 s. Bonniers 1986. Pris: ca 160:-

ISBN 91-34-50697-7
Lyckan i fixarsamhället hänger ofta på en skör tråd. Ett handslag för mycket. Några olämliga middagar. Vips åker kläderna av och handbojorna på. En snabb degradering från »topp-side» till landsförrådare.

Varför blev det inte *folk* av Arne Treholt? En proletär uppväxtmiljö med eget arbete från tonåren. En far såld på fattiga auktion i unga år, men senare socialdemokratisk minister. Den samarbetsideologiska bakgrunden blir bestämmande. Inskolningen till överklass går via universitetet och en redaktörstol på Arbeiderbladet. Dock överhet med rottrådar kvar i arbetarklassen — en *nyklass* om man så vill.

Treholts ständiga pratande och fixande bland vänner, arbetskamrater, älskarinnor och *ryssar* blir en fara för härskarnas sammanhållning. Samhällssäkringen slår ifrån — men blir själv måltavla! Treholts naivitet ställer polisspionaget och krafterna bakom i blixtbelysning. Boken avslöjar mycket. Läs den!

Dennis Zackrisson